

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

**SENSA YA KILIMO, MIFUGO NA UVUVI
YA MWAKA WA KILIMO 2019/20**

MATOKEO MUHIMU

Agosti 2021

Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya Mwaka wa Kilimo 2019/20

Matokeo Muhimu

Agosti 2021

Yaliyomo

Orodha ya Majedwali.....	iii
Orodha ya Vielelezo	iv
Vifupisho vya Maneno	v
Dibaji	vi
Shukrani	vii
Dhana na Maana za Maneno	viii
1.0 Utangulizi	1
1.1 Malengo ya Sensa	1
1.2 Mwaka wa Sensa.....	2
1.3 Usiri	2
2.0 Utekelezaji wa Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya Mwaka 2019/20	3
2.1 Sampuli	3
2.2 Madodoso	3
2.3 Kuorodhesha Kaya	3
2.4 Sensa ya Majaribio	4
2.5 Upatikanaji wa Wadadisi na Mafunzo	4
2.6 Ukusanyaji wa Taarifa na Uchakataji	4
3.0 Matokeo Muhimu	5
3.1 Shughuli za Kilimo za Kaya	5
3.1.1 Mwenendo wa Kaya za Kilimo kwa Sensa za Kilimo na Mifugo za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20	6
3.2 Uzalishaji wa Mazao	6
3.2.1 Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Nafaka.....	6
3.2.2 Uzalishaji wa Mazao Makuu Jamii ya Mizizi	7
3.2.3 Uzalishaji wa Mazao Makuu Jamii ya Mikunde.....	8
3.2.4 Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Mbegu za Mafuta	9
3.2.5 Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Biashara	10
3.2.6 Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao kwa Sensa za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20	12
3.2.7 Kilimo cha Umwagiliaji	13
3.2.8 Matumizi ya Mbegu	14
3.2.9 Matumizi ya Mbolea	15
3.2.10 Usindikaji wa Mazao	15
3.2.11 Matumizi ya Zana za Kilimo	16
3.2.12 Huduma za Ugani.....	17
3.3 Mifugo	18

3.3.1	Mwenendo wa Idadi ya Mifugo kwa Sensa za kilimo na Mifugo za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania	19
3.3.2	Utambuzi wa Ng'ombe.....	20
3.3.3	Uzalishaji wa Maziwa	20
3.3.4	Udhibiti wa Magonjwa ya Mifugo	21
3.3.4.1	Udhibiti wa Kupe	21
3.3.4.2	Chanjo Dhidi ya Magonjwa ya Kuku.....	22
3.4	Ufugaji wa Samaki	22
4.0	Vikwazo Katika Sekta ya Kilimo Tanzania.....	24
4.1	Vikwazo katika Kilimo, Tanzania Bara	24
4.2	Vikwazo katika Kilimo, Tanzania Zanzibar	25
5.0	Hitimisho	27

Orodha ya Majedwali

Jedwali Na. 3.1:	Idadi na Asilimia ya Kaya za Kilimo kwa Aina ya Shughuli za Kilimo kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	5
Jedwali Na. 3.2:	Mwenendo wa Kaya za Kilimo kwa Sensa za Kilimo na Mifugo za Mwaka 2007/08 na 2019/20, Tanzania.....	6
Jedwali Na. 3.3:	Eneo lililopandwa, Eneo Lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao ya Nafaka kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	7
Jedwali Na. 3.4:	Eneo lililopandwa, Eneo Lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao Makuu Jamii ya Mizizi Kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	8
Jedwali Na. 3.5:	Eneo lililopandwa, Eneo Lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao Makuu Jamii ya Mikunde kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	9
Jedwali Na. 3.6:	Eneo lililopandwa, Eneo lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Mbegu za Mafuta kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania	10
Jedwali Na. 3.7:	Eneo lililopandwa, Eneo Lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Biashara kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania	11
Jedwali Na. 3.8:	Idadi ya Kaya na Eneo Lililotumika kwa Umwagiliaji kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	14
Jedwali Na. 3.9:	Matumizi ya Mbegu kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania	14
Jedwali Na. 3.10:	Eneo Lililopandwa na Matumizi ya Mbolea kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	15
Jedwali Na. 3.11:	Idadi ya Kaya Zilizojihusisha na Usindikaji wa Mazao kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	15
Jedwali Na. 3.12:	Idadi ya Matrekta na Wanyama Kazi Waliomilikiwa na Kaya za Kilimo kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	16
Jedwali Na. 3.13:	Idadi ya Kaya Zilizotumia Matrekta na Wanyamakazi Kulima na Eneo Lililolimwa kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	17
Jedwali Na. 3.14:	Idadi ya Mifugo Kama ilivyokuwa Tarehe 1 Agosti 2020, Tanzania.....	18
Jedwali Na. 3.15:	Mwenendo wa Idadi ya Mifugo kwa Sensa za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20	19
Jedwali Na. 3.16:	Uzalishaji wa Maziwa (Lita) katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania	21
Jedwali Na. 3.17:	Idadi na Asilimia ya Kaya za Wafugaji Zilizoripoti Njia Zilizotumika Kudhibiti Kupe katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	21
Jedwali Na. 3.18:	Idadi na Asilimia ya Kuku Waliochanjwa dhidi ya Magonjwa ya Mdondo/Mahepe, Gumboro na Ndui katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania	22
Jedwali Na. 3.19:	Idadi ya Kaya, Aina ya Samaki Waliopandikizwa na Uzito wa Samaki Waliovunwa kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania	23
Jedwali Na. 3.20:	Idadi ya Mashamba, Aina za Samaki Waliopandikizwa na Uzito wa Samaki Waliovunwa kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania	23

Orodha ya Vielelezo

Kielelezo Na. 3.1:	Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao ya Chakula kwa Sensa ya Kilimo 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania	12
Kielelezo Na. 3.2:	Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao ya Biashara kwa Sensa ya Kilimo 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania	12
Kielelezo Na. 3.3:	Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao ya Mbegu za Mafuta kwa Sensa ya Kilimo 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania	13
Kielelezo Na. 3.4:	Mgawanyo kwa Asilimia wa Kaya za Kilimo Zilizopokea Ushauri wa Ugani Kuhusu Mazao kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	17
Kielelezo Na. 3.5:	Mgawanyo kwa Asilimia za Kaya za Kilimo Zilizopokea Ushauri wa Ugani Kuhusu Mifugo kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	17
Kielelezo Na. 3.6:	Mwenendo wa Idadi ya Mifugo, kwa Sensa za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania	19
Kielelezo Na. 3.7:	Njia za Utambuzi wa Ng'ombe katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania Bara	20
Kielelezo Na. 3.8:	Njia za Utambuzi wa Ng'ombe Katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania Zanzibar.....	20
Kielelezo Na. 4.1:	Asilimia ya Vikwazo Vikuu Katika Sekta ya Kilimo Vilivyoripotiwa na Kaya kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania.....	24
Kielelezo Na. 4.2:	Asilimia ya Vikwazo Vikuu Katika Sekta ya Kilimo Vilivyoripotiwa na Kaya katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania Bara	25
Kielelezo Na. 4.3:	Asilimia ya Vikwazo Vikuu Katika Sekta ya Kilimo Vilivyoripotiwa na Kaya katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania Zanzibar	26

Vifupisho vya Maneno

ASDP II	Programu ya Kuendeleza Sekta ya Kilimo Awamu ya Pili
ASLMs	Wizara zenye dhamana ya Sekta ya Kilimo
CSPro	Programu ya Kompyuta ya Kufanya Uchambuzi wa Taarifa za Sensa na Tafiti
EAs	Maeneo ya Kuhesabia Watu
EU	Jumuiya ya Umoja wa Ulaya
FAO	Shirika la Chakula na Kilimo la Umoja wa Mataifa
GDP	Pato la Taifa
FYDP III	Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano (2021/22–2025/26)
NBS	Ofisi ya Taifa ya Takwimu
OCGS	Ofisi ya Mtakwimu Mkuu wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar
SDGs	Mpango wa Malengo Endelevu ya Dunia
USAID	Shirika la Kimataifa la Misaada ya Maendeleo la Serikali ya Marekani
USDA	Wizara ya Kilimo ya Marekani

Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya Mwaka wa Kilimo 2019/20 ni Sensa ya tano kufanyika nchini Tanzania. Sensa ya kwanza ilifanyika mwaka 1971/72; na ya pili mwaka 1994/95 ambapo katika mwaka 1993/94 taarifa za kaya na idadi ya mifugo zilikusanywa na mwaka 1994/95 kuhusisha ukusanyaji wa taarifa za uzalishaji wa mazao na eneo lililotumika. Aidha, Sensa ya tatu ilifanyika mwaka 2002/03, na ya nne mwaka 2007/08.

Mhe. Prof. Adolf Faustine Mkenda
Waziri wa Kilimo

Zoezi la Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya Mwaka wa Kilimo 2019/20 limefanyika chini ya uratibu na usimamizi wa Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS) na Ofisi ya Mtakwimu Mkuu wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar (OCGS), kwa kushirikiana na Wizara zenye dhamana ya Sekta ya Kilimo. Sensa hii iligharamiwa na Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Jumuiya ya Umoja wa Ulaya na Serikali ya Marekani kupitia Shirika la Kimataifa la Misaada ya Maendeleo (USAID). Aidha, msaada wa kitaalamu ulitolewa na Wizara ya Kilimo ya Marekani (USDA) na Shirika la Chakula na Kilimo la Umoja wa Mataifa (FAO).

Lengo kuu la Sensa hii ni kutoa taarifa za kina, zenye makadirio sahihi ya Takwimu za Sekta ya Kilimo nchini. Matokeo ya Sensa hii yataiwezesha Serikali na wadau wengine kupanga mipango ya sekta na utekelezaji wa programu mbalimbali za kisera. Lengo likiwa ni kuboresha sekta ya kilimo kwa kuongeza tija na kuhamasisha usindikaji wa mazao unaolenga kuchagiza maendeleo ya viwanda na kuboresha hali ya maisha ya wakulima na wafugaji.

Matokeo hayo pia yatasaidia kufanya ufuatiliaji na tathmini ya utekelezaji wa Mpango wa Malengo Endelevu ya Dunia (SDGs), Agenda ya Maendeleo Afrika 2063, Azimio la Malabo, Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano (FYDP III: 2021/22–2025/26) na Programu ya Kuendeleza Sekta ya Kilimo Awamu ya Pili (ASDP II).

Ni matumaini yangu kuwa, taarifa hii yenye viashiria muhimu inatoa dondoo muhimu kuhusu Sekta ya Kilimo kwa Serikali, watunga sera, wataalamu wa mipango ya maendeleo na wadau wengine.

Mhe. Profesa Adolf Faustine Mkenda (Mb.)

Waziri wa Kilimo

Shukrani

Kukamilika kwa zoezi la Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya mwaka wa kilimo 2019/20 ni matokeo ya ushirikiano mkubwa na uwajibikaji wa watu na taasisi mbalimbali ambazo zilitoa mchango wa kitaalam, fedha na ushauri. Hivyo, napenda kutoa shukrani zangu kwa wote walioshiriki na kuhakikisha kwamba Sensa hii inafanyika na kukamilika kama ilivyopangwa.

Dkt. Albina Chuwa

Mtakwimu Mkuu wa Serikali

Shukrani zangu za pekee ni kwa Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania; Umoja wa Ulaya (*EU*) na Shirika la Kimataifa la Misaada ya Maendeleo la Marekani (*USAID*) kwa msaada wa kifedha na kitaalamu. Aidha, nathamini juhudi zilizofanywa na Washirika wengine wa Maendeleo katika kuhakikisha kwamba Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya mwaka wa Kilimo 2019/20 inapata fedha na utaalamu kikamilifu. Vilevile, ninatambua msaada wa kitaalamu uliotolewa na Shirika la Chakula na Kilimo la Umoja wa Mataifa (*FAO*) katika hatua mbalimbali za utekelezaji wa Sensa hii.

Pia, napenda kutambua mchango wa wataalamu kutoka Sekretarieti za Mikoa na Mamlaka za Serikali za Mitaa ambao wamechangia kwa kiasi kikubwa kukamilika kwa Sensa hii. Vilevile, nawashukuru wananchi wote hasa kaya zilizochaguliwa kwa ushirikiano na kutumia muda wao ili kutoa taarifa muhimu zilizohitajika wakati wa zoezi la kukusanya taarifa nchi nzima.

Mwisho, napenda kuishukuru Kamati ya Kitalaamu inayoundwa na Wataalamu kutoka Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa; Ofisi ya Waziri Mkuu; Wizara zenye dhamana ya Sekta ya Kilimo (*ASLMs*) zikiwemo Wizara ya Kilimo; Wizara ya Mifugo na Uvuvi; Wizara ya Viwanda na Biashara; Wizara ya Kilimo, Maliasili, Mifugo na Uvuvi, Tanzania Zanzibar; Ofisi ya Taifa ya Takwimu (*NBS*) na Ofisi ya Mtakwimu Mkuu wa Serikali, Tanzania Zanzibar (*OCGS*).

Dkt. Albina Chuwa

Mtakwimu Mkuu wa Serikali

Ofisi ya Taifa ya Takwimu

Dhana na Maana za Maneno

Mwaka wa Kilimo

Mwaka wa Kilimo kwa Tanzania unaanza tarehe 1 Oktoba hadi 30 Septemba ya mwaka unaofuata. Kwa madhumuni ya Sensa hii, Mwaka wa Kilimo ni kipindi cha kuanzia 1 Oktoba, 2019 hadi 30 Septemba, 2020.

Kilimo cha Mazao pekee

Kaya itakuwa imejishughulisha na Kilimo cha Mazao pekee ikiwa imelima angalau shamba moja lenye ukubwa wa mita za mraba 25 ama zaidi. Pia, hii inahusu kaya zote zisizomiliki mifugo au kuwa na mifugo ambayo idadi yake haina sifa ya kuitwa kaya ya wafugaji (hana ng'ombe 1, mbuzi/kondoo/nguruwe wasiofika 5, au kuku, bata mzinga, bata na sungura wasiofikia 50) katika mwaka wa kilimo 2019/20.

Mifugo pekee

Kaya itaitwa ya mifugo pekee ikiwa imejishughulisha na ufugaji wa angalau ng'ombe 1 na/au siyo chini ya mbuzi/kondoo/nguruwe 5 na/au siyo chini ya kuku, bata mzinga, bata na sungura wasiopungua 50 katika mwaka wa kilimo 2019/20.

Uchungaji wa Kuhamahama

Ni mfumo wa ufugaji ambao huendana na desturi ya kuhamahama kwa ajili ya kutafuta maji na malisho ya mifugo.

Kilimo cha Mazao na Mifugo

Kaya itaitwa ya Kilimo cha Mazao na Mifugo ikiwa ililima eneo la mita za mraba 25 au zaidi, na iwapo kaya hiyo inamiliki au inatunza mifugo ambayo idadi yake inatosheleza sifa za kuitwa kaya ya mifugo.

Ufugaji wa Samaki

Ufugaji wa Samaki unahusisha utunzaji na ukuzaji wa samaki ambapo samaki wanalishwa chakula (kwa mfano kutunza na kukuza samaki kwenye vizimba vilivyowekwa kwenye maji ya asili na yasiyo ya asili). Ufugaji wa Samaki hauhusishi uvuvi unaofanyika kwenye mito, mabwawa, maziwa na baharini.

Wakulima Wadogo

Hawa ni wakulima ambao wanajihusisha na kilimo cha eneo lisilopungua mita za mraba 25 au/na awe na mifugo angalau: ng'ombe 1, au/na mbuzi/kondoo/nguruwe 5, au/na kuku/bata mzinga/bata/ sungura 50; au zaidi.

Mashamba Makubwa

Ni mashamba ambayo yanahusisha kilimo cha eneo lisilopungua hekta 20 au ng'ombe 50 au mbuzi/kondoo au nguruwe 100 au kuku 1,000; au zaidi. Aidha, mashamba hayo ni lazima yatimize vigezo muhimu ambavyo ni:

- i) Sehemu kubwa ya mazao yanayozalishwa kulenga soko;
- ii) Shughuli za shamba endelevu;
- iii) Matumizi ya mashine; na
- iv) Angalau mwajiriwa mmoja wa kudumu.

Usindikaji wa Mazao

Usindikaji ni kitendo cha uchakataji wa mazao unaolenga soko, ikimaanisha kubadili mazao ya msingi ya kilimo kuwa bidhaa nyingine kwa ajili ya biashara.

Kilimo cha Umwagiliaji

Ni kilimo kinachotumia maji kutoka vyanzo tofauti kwa ajili ya kumwagilia mazao katika vipindi maalumu ili kuyasaidia kukua. Kwa Sensa hii, kilimo cha umwagiliaji kinahusisha shughuli za umwagiliaji zinazofanyika kwenye mashamba ya wakulima wadogo pekee, na kutohusisha mashamba au maeneo ya umwagiliaji kwenye skimu za umwagiliaji.

1.0 Utangulizi

Kilimo ni Sekta muhimu katika uchumi wa Tanzania kwa kuwa ni chanzo kikuu cha chakula, ajira, fedha za kigeni na malighafi zinazotumika viwandani. Pia, Tanzania imejaliwa kuwa na hali ya hewa na kanda za kijiografia tofauti zinazoweza wakulima na wafugaji kuzalisha mazao ya kilimo, mifugo na kufuga samaki. Aidha, mchango wa Sekta ya Kilimo katika Pato la Taifa (*GDP*) ni asilimia 26.9 (Hali ya Uchumi, 2020).

Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya mwaka 2019/20 ililenga kupatikana kwa takwimu sahihi zinazohitajika kwa ajili ya kuwezesha upangaji wa mipango mbalimbali ya maendeleo na kusaidia watunga sera kutoa miongozo na maamuzi sahihi katika sekta ya kilimo. Vilevile, ililenga kupata takwimu muhimu na viashiria kwa ajili ya ufuatiliaji na tathmini ya utekelezaji ya Programu ya Maendeleo ya Sekta ya Kilimo Awamu ya Pili (*ASDP II*).

Taarifa hii ni muhtasari wa matokeo yaliyotokana na Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya mwaka wa kilimo 2019/20. Viashiria vilivyomo vimeainishwa katika ngazi ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Tanzania Bara na Tanzania Zanzibar. Taarifa imegawanyika katika sehemu tano: sehemu ya kwanza na pili zinaelezea utangulizi na utekelezaji wa Sensa; sehemu ya tatu imeainisha matokeo ya uzalishaji kwa mazao, mifugo na samaki. Sehemu ya nne inaeleza vikwazo vya shughuli za kilimo kwa upande wa Tanzania Bara na Tanzania Zanzibar, na sehemu ya tano inahitimisha na kutoa mapendekezo.

1.1 Malengo ya Sensa

Lengo kuu la Sensa hii ni kutoa takwimu za msingi za uzalishaji wa mazao, mifugo na ufugaji wa samaki. Malengo mahsusi ni:-

- i) Kuainisha iwapo kuna mabadiliko ya kimuundo kuhusu umiliki wa mashamba ya kaya, uzalishaji wa mazao na mifugo, pembejeo na matumizi ya kaya. Pia, kubaini iwapo kuna maboresho yoyote ya miundombinu ya vijijini na kiwango cha hali ya maisha ya kaya;
- ii) Kutoa takwimu za msingi kuhusu tija katika uzalishaji wa mazao kwenye sekta ya kilimo kufuatia sera zinazotekelezwa na wizara za kisekta na wadau wengine; na
- iii) Uanzishaji wa takwimu za msingi za kupima matokeo ya utekelezaji wa Programu ya Kuendeleza Sekta ya Kilimo Awamu ya Pili (*ASDP II*).

1.2 Mwaka wa Sensa

Rejea ya tafiti za kilimo hufuata kalenda ya kilimo, ambapo kwa Tanzania mwaka wa Kilimo huanza tarehe 1 Oktoba na kuisha tarehe 30 Septemba ya mwaka unaofuata. Mwaka wa Kilimo umeandaliwa ili kujumuisha misimu miwili ya kilimo (Vuli na Masika). Kwa sensa hii ya mwaka 2019/20, mwaka wa kilimo ulianza tarehe 1 Oktoba 2019 hadi 30 Septemba 2020, wakati idadi ya mifugo imekusanywa kama ilivyokuwa tarehe 1 Agosti, 2020.

1.3 Usiri

Taarifa zilizokusanywa kutoka kwenye kaya za kilimo ni siri kulingana na Sheria ya Takwimu Sura Na. 351 na Sheria ya Takwimu Na. 9 ya mwaka 2007 ya Ofisi ya Mtakwimu Mkuu wa Serikali ya Mapinduzi Zanzibar na zitatumika kwa madhumuni ya kitakwimu tu.

2.0 Utekelezaji wa Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya Mwaka 2019/20

Maandalizi ya Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya Mwaka wa Kilimo 2019/20 yalianza Mwezi Agosti, 2018 kwa kuunda Timu ya Wataalam Ngazi ya Taifa, ambayo wajumbe wake walitoka ofisi za NBS, OCGS, PMO, PORALG na Wizara za Sekta ya Kilimo. Jukumu kuu la timu ya wataalam lilikuwa kupanga na kutekeleza zoezi zima la Sensa.

2.1 Sampuli

Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya mwaka wa kilimo 2019/20 ilifuata muundo wa sampuli wa hatua mbili. Hatua ya kwanza ilihusisha maeneo ya kuhesabia (*EAs*) kama sampuli za msingi (*PSUs*) na kaya kama hatua ya pili. Kwa kila mkoa, sampuli ya PSU ilichaguliwa kutoka kwa jumla ya idadi ya PSU. Aidha, uchaguzi wa PSU ulizingatia mtawanyiko kwa PSU vijijini na mijini. PSU za vijijini zilipewa uzito zaidi kwa kuwa na wingi wa shughuli za Kilimo.

Jumla ya PSUs 2,820 zilichaguliwa kutoka orodha ya EAs ya Sensa ya Watu na Makazi ya mwaka 2012 ambapo PSU 2,670 zilitoka Tanzania Bara na 150 kutoka Tanzania Zanzibar. Kati ya hizo, PSU 2,560 zilitoka maeneo ya vijijini na 260 maeneo ya mijini. Idadi ya kaya zilitofautiana kutoka PSU moja hadi nyingine, kwa kaya 5 hadi 30, na kufanya jumla ya kaya 33,808 (Kaya 32,008 kutoka Tanzania Bara na 1,800 kutoka Tanzania Zanzibar). Uwezekano wa kaya kuchaguliwa ulitegemea jumla ya idadi ya kaya katika PSU.

2.2 Madodoso

Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya mwaka 2019/20 imefanyika kwa kutumia madodoso ya aina tatu: -

- i). Dodoso la Wakulima Wadogo ambalo lililenga kukusanya taarifa katika ngazi ya kaya;
- ii). Dodoso la Mashamba Makubwa ambalo lilitumika kukusanya taarifa za mashamba makubwa; na
- iii). Dodoso la Jamii ambalo lilitumika kukusanya taarifa katika ngazi ya kijiji/mtaa.

2.3 Kuorodhesha Kaya

Kazi ya kuorodhesha kaya ilifanyika kuanzia tarehe 15 Aprili hadi 30 Juni, 2019 kwa wilaya zote za Tanzania Bara na Tanzania Zanzibar katika maeneo ya kuhesabia yaliyochaguliwa. Kazi ya kuorodhesha kaya ilifuatiwa na uchaguzi wa sampuli ya kaya zilizohusika katika Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya mwaka 2019/20.

2.4 Sensa ya Majaribio

Sensa ya Majaribio ilifanyika kuanzia tarehe 26 Agosti hadi Septemba 15, 2019. Kazi hii ililenga kupima ufanisi wa vitendea kazi, kutambua mahitaji halisi pamoja na kupima uzito wa kazi.

2.5 Upatikanaji wa Wadadisi na Mafunzo

Jumla ya wadadisi 323 walijiriwa kutoka katika mikoa husika kwa ajili ya kukusanya taarifa za kaya zilizochaguliwa. Mafunzo ya wakufunzi yalifanyika mkoani Iringa kuanzia tarehe 29 Juni hadi 7 Julai, 2020 na mafunzo ya wadadisi yalifanyika katika vituo saba, vikiwemo vituo sita kwa Tanzania Bara na kimoja Tanzania Zanzibar. Mafunzo ya wadadisi kwa kila kituo yalifanyika tarehe 20 hadi 30 Julai, 2020.

2.6 Ukusanyaji wa Taarifa na Uchakataji

Ukusanyaji wa Taarifa ulianza tarehe 5 Agosti hadi 2 Oktoba 2020. Kazi hii ilifanyika kwa kutumia vishikwambi (tablets) ambavyo vilitumia programu ya kompyuta ya kufanya uchambuzi wa taarifa za sensa na tafiti uitwao *CSPro*. Hii ni Sensa ya kwanza ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi kutumia vishikwambi kukusanya taarifa nchini Tanzania. Taarifa zilizokusanywa zilitumwa kwa wakati Makao Makuu ya Ofisi ya Taifa ya Takwimu. Mfumo huu pia ulitumika kuhakiki taarifa, ikiwemo kuhakiki mtiririko wa taarifa na majedwali.

3.0 Matokeo Muhimu

3.1 Shughuli za Kilimo za Kaya

Matokeo ya Sensa ya kilimo ya mwaka 2019/20 yanaonesha kuwa kati ya kaya 12,007,839 zilizopo Tanzania (11,659,589 Tanzania Bara na 348,250 Tanzania Zanzibar), kaya 7,837,405 (asilimia 65.3) zinajihusisha na shughuli za kilimo. Kati ya hizo, kaya 5,088,135 (asilimia 64.9) zimejihusisha na kilimo cha mazao tu, ikifuatiwa na kaya 2,589,156 (asilimia 33.0) ambazo zilijikita katika kilimo cha mazao pamoja na ufugaji na idadi ndogo ya kaya (chini ya asilimia moja) zilijihusisha na ufugaji wa samaki na ufugaji wa kuhamahama (Jedwali Na. 3.1).

Kaya 7,657,185 sawa na asilimia 65.7 ya kaya zilizopo Tanzania Bara zinajihusisha na shughuli za kilimo, kati ya hizo, kaya 4,972,373 sawa na asilimia 64.9 zinajihusisha na kilimo cha mazao pekee, ikifuatiwa na kaya 2,526,846 (asilimia 33.0) zinazojihusisha na kilimo cha mazao na ufugaji, asilimia 2 wanajishughulisha na mifugo tu na idadi ndogo ambayo ni chini ya asilimia moja zinajihusisha na ufugaji wa samaki pamoja na ufugaji wa kuhamahama.

Kwa upande wa Tanzania Zanzibar, kaya 180,220 (asilimia 51.8) zinajihusisha na shughuli za kilimo, kati ya hizo, kaya 115,762 (asilimia 64.2) zimejihusisha na kilimo cha mazao pekee ikifuatiwa na kaya 62,310 (asilimia 34.6) zinazojihusisha na kilimo cha mazao na ufugaji. Aidha, kaya 2,149 (asilimia 1.2) zilijihusisha na shughuli za mifugo tu.

Jedwali Na. 3.1: Idadi na Asilimia ya Kaya za Kilimo kwa Aina ya Shughuli za Kilimo kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Shughuli ya Kilimo	Tanzania		Tanzania Bara		Tanzania Zanzibar	
	Idadi	Asilimia	Idadi	Percent	Idadi	Asilimia
Jumla ya Kaya (Sensa ya Watu na Makazi 2012)	12,007,839		11,659,589		348,250	
Jumla ya Kaya za Kilimo	7,837,405	100.0	7,657,185	100.0	180,220	100.0
Mazao tu	5,088,135	64.9	4,972,373	64.9	115,762	64.2
Mazao na Mifugo	2,589,156	33.0	2,526,846	33.0	62,310	34.6
Mifugo tu	157,290	2.0	155,141	2.0	2,149	1.2
Ufugaji wa Samaki tu	1,358	0.01	1,358	0.01	0.0	0.0
Ufugaji wa Kuhamahama	1,465	0.02	1,465	0.02	N/A	N/A

"NA-Haihusiki/hakuna idadi"

"0.0" namba/asilimia ndogo sana

Ujumbe Muhimu:

- Kaya nyingi za kilimo zinajihusisha na shughuli za "Mazao tu" zikifuatiwa na shughuli ya "Mazao na Mifugo"
- Kaya chache zinajihusisha na "Ufugaji wa samaki tu" na "Ufugaji wa Kuhamahama".

3.1.1 Mwenendo wa Kaya za Kilimo kwa Sensa za Kilimo na Mifugo za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20

Idadi ya kaya zilizojihusisha na sekta ya kilimo zimeongezeka kutoka milioni 5.8 kwa Sensa ya Mwaka 2007/08 hadi kufikia milioni 7.8 kwa Sensa ya Mwaka 2019/20. Vilevile, kaya zinazojihusisha na shughuli za “mazao tu” zimeongezeka kutoka milioni 3.5 mwaka 2007/08 kufikia milioni 5.1 mwaka 2019/20 ambayo ni sawa na ongezeko la asilimia 45.7. Hali hii pia imejitokeza katika kaya zilizojihusisha na kilimo cha “Mazao na Mifugo” zilizoongezeka kwa asilimia 14.1. Kwa upande wa kaya zilizojihusisha na “Ufugaji wa kuhamahama” mwenendo unaonesha kaya zimepungua kutoka 3,917 mwaka 2007/08 hadi 1,465 mwaka 2019/20 ambayo ni sawa na kupungua kwa asilimia 62.6 (Jedwali Na. 3.2).

Jedwali Na. 3.2: Mwenendo wa Kaya za Kilimo kwa Sensa za Kilimo na Mifugo za Mwaka 2007/08 na 2019/20, Tanzania

Shughuli za Kaya	2002/03	2007/08	2019/20
Mazao tu	3,156,060	3,508,581	5,088,135
Mazao na Mifugo	1,702,750	2,268,255	2,589,156
Mifugo tu	41,199	57,770	157,290
Ufugaji wa Samaki tu	--	--	1,358
Ufugaji wa Kuhamahama	1,828	3,917	1,465
Jumla	4,901,837	5,838,523	7,837,405

“--” Taarifa hazikukusanywa

Ujumbe Muhimu: Asilimia ya Kaya zilizojihusisha na kilimo cha mazao, Mifugo na Ufugaji wa Samaki umekuwa ukiongezeka kwa asilimia 34.2 toka mwaka 2007/08 hadi 2019/20, wakati kwa upande wa ufugaji wa kuhamahama umekuwa ukipungua kwa asilimia 62.6.

Uhusiano wa kisera:

- Sera zinazolenga kuanzisha na kuimarisha maeneo ya malisho zimefanikiwa katika kupunguza idadi ya wafugaji wa kuhamahama;
- Mchango wa sekta ya kilimo kwenye Pato la Taifa umekuwa ukipungua huku idadi ya kaya zinazojihusisha na kilimo zikiongezeka. Hii inaashiria tija ndogo na ongezeko dogo sana la kipato cha mkulima.

3.2 Uzalishaji wa Mazao

3.2.1 Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Nafaka

Mahindi, mpunga na mtama ni mazao makuu ya nafaka yaliyozalishwa Tanzania kwa mwaka wa kilimo 2019/20. Jedwali Na.3.3 linaonesha jumla ya eneo la hekta 7,161,935 lilipandwa mahindi, mpunga na mtama, ambapo wakulima wadogo walipanda katika eneo la hekta 7,132,213 na mashamba makubwa yaliyopandwa ni eneo la hekta 29,695. Jumla ya hekta 4,946,799 sawa na asilimia 69.1 zilipandwa mahindi ambapo wakulima wadogo walipanda kwenye eneo la hekta 4,931,111 na mashamba makubwa yalitumia hekta 15,688 kwa ajili ya

kilimo cha zao hilo. Eneo lililopandwa mpunga ambalo lina jumla ya hekta 1,700,701 sawa na asilimia 23.7 ya eneo lililopandwa nafaka (wakulima wadogo hekta 1,688,241 na mashamba makubwa hekta 12,460) na mtama ulipandwa katika eneo la hekta 514,435 sawa na asilimia 7.2 ya eneo lililopandwa nafaka (wakulima wadogo hekta 512,888 na mashamba makubwa hekta 1,547). Jumla ya tani 10,630,427 za nafaka zilizalishwa nchini. Kati ya hizo, tani 10,486,912 zilizalishwa na wakulima wadogo na tani 143,515 katika mashamba makubwa. Uzalishaji wa mahindi ulikuwa ni mkubwa ikilinganishwa na nafaka nyingine ambapo tani 6,536,324 zilizalishwa (wakulima wadogo tani 6,504,727 na mashamba makubwa tani 31,597), ikifuatiwa na uzalishaji wa zao la mpunga uliofikia tani 3,443,605 (wakulima wadogo tani 3,380,715 na mashamba makubwa tani 62,890). Uzalishaji wa mtama ulikuwa tani 650,498 (wakulima wadogo tani 601,470 na mashamba makubwa tani 49,028).

Jumla ya tani 10,575,810 za nafaka zilizalishwa Tanzania Bara na tani 54,617 zilizalishwa Tanzania Zanzibar. Uzalishaji wa mahindi kwa Tanzania Bara uliongoza kwa kuwa na tani 6,532,362, ikifuatiwa na mpunga wenye tani 3,393,029 na mtama tani 601,496. Kwa upande wa Tanzania Zanzibar, uzalishaji wa mpunga umeongoza kwa tani 50,576 ukifuatiwa na uzalishaji wa mahindi wenye tani 3,961 na mtama tani 80.

Jedwali Na. 3.3: Eneo lililopandwa, Eneo Lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao ya Nafaka kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Zao		Eneo Lilopandwa (Hekta)			Eneo lililovunwa (Hekta)			Uzalishaji (Tani)		
		Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Mahindi	Jumla	4,946,799	4,943,417	3,381	4,358,753	4,356,633	2,120	6,536,324	6,532,362	3,961
	Wakulima wadogo	4,931,111	4,927,748	3,363	4,345,266	4,343,160	2,106	6,504,727	6,500,776	3,951
	Mashamba Makubwa	15,688	15,669	18	13,487	13,473	14	31,597	31,586	10
Mpunga	Jumla	1,700,701	1,667,393	33,307	1,497,277	1,472,598	24,678	3,443,605	3,393,029	50,576
	Wakulima wadogo	1,688,241	1,655,087	33,154	1,485,125	1,460,571	24,554	3,380,715	3,330,293	50,422
	Mashamba Makubwa	12,460	12,306	153	12,152	12,027	124	62,890	62,736	154
Mtama	Jumla	514,435	514,313	122	448,738	448,641	93	650,498	601,496	80
	Wakulima wadogo	512,888	512,767	121	447,566	447,474	92	601,470	601,390	80
	Mashamba Makubwa	1,547	1,546	1	1,172	1,170	1	49,028	106	0

"0" namba/idadi ni ndogo sana

3.2.2 Uzalishaji wa Mazao Makuu Jamii ya Mizizi

Eneo lililopandwa mazao makuu ya jamii ya mizizi (muhogo, viazi vitamu na viazi mviringo) ni hekta 1,095,713 (wakulima wadogo hekta 1,095,050 na hekta 663 mashamba makubwa) kwa mwaka wa kilimo 2019/20. Jedwali Na. 3.4 linaonesha kuwa eneo kubwa lililopandwa mazao ya jamii ya mizizi lilipandwa muhogo (hekta 741,115), ikifuatiwa na viazi vitamu (hekta 289,938).

Uzalishaji wa mazao makuu jamii ya mizizi ni jumla ya tani 2,596,395 (tani 2,594,224 wakulima wadogo na tani 2,171 mashamba makubwa). Uzalishaji wa muhogo uliongoza kwa kuwa na tani 1,771,059 ikifuatiwa na viazi vitamu (tani 504,346) and viazi mviringo (tani 320,990).

Kati ya uzalishaji wa mazao ya jamii ya mizizi, tani 2,374,180 zilizalishwa Tanzania Bara na tani 222,215 kutoka Tanzania Zanzibar. Uzalishaji wa muhogo kwa Tanzania Bara umeongoza kwa kuzalisha tani 1,587,033, ukifuatiwa na uzalishaji wa viazi vitamu (tani 466,157) na viazi mviringo (tani 320,990). Hali ya uzalishaji inalingana na Tanzania Zanzibar ambapo uzalishaji wa muhogo pia unaongoza kwa kuwa na tani 184,026 ikifuatiwa na viazi vitamu, tani 38,189.

Jedwali Na. 3.4: Eneo lililopandwa, Eneo Lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao Makuu Jamii ya Mizizi Kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Zao		Eneo Lililopandwa (Hekta)			Eneo Lililovunwa (Hekta)			Uzalishaji (Tani)		
		Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Muhogo	Jumla	741,115	678,221	62,896	225,144	189,410	35,734	1,771,059	1,587,033	184,026
	Wakulima wadogo	740,704	677,910	62,794	225,005	189,309	35,696	1,770,608	1,586,636	183,972
	Mashamba Makubwa	411	311	102	139	101	38	451	397	54
Viazi Vitamu	Jumla	289,938	282,784	7,156	234,685	231,220	3,466	504,346	466,157	38,189
	Wakulima wadogo	289,917	282,773	7,144	234,664	231,209	3,455	504,302	466,122	38,180
	Mashamba Makubwa	21	11	12	21	11	11	44	35	9
Viazi Mviringo*	Jumla	64,660	64,648	12	53,342	53,341	1	320,990	320,990	0
	Wakulima wadogo	64,429	64,418	11	53,115	53,115	0	319,314	319,314	0
	Mashamba Makubwa	231	230	1	227	226	1	1,676	1,676	0

* Pia hujulikana kama Viazi Ulaya

"0" Idadi ndogo sana

3.2.3 Uzalishaji wa Mazao Makuu Jamii ya Mikunde

Maharage na kunde ni mazao makuu ya jamii ya mikunde yaliyozalishwa Tanzania kwa mwaka wa kilimo 2019/20. Jedwali.Na. 3.5 linaonesha kuwa, jumla ya hekta 892,786 zilipandwa maharage na kunde, ambapo wakulima wadogo walipanda eneo la hekta 889,557 na mashamba makubwa yalipandwa hekta 3,229. Maharage yalipandwa kwenye eneo kubwa zaidi ikilinganishwa na kunde ambapo jumla ya hekta 826,685 zilitumika katika uzalishaji wa maharage sawa na asilimia 92.6 ya eneo lote la mazao makuu jamii ya mikunde (wakulima wadogo hekta 823,485 na mashamba makubwa hekta 3,200). Eneo lililopandwa kunde ni hekta 66,101 sawa na asilimia 7.4 (wakulima wadogo hekta 66,072 na mashamba makubwa hekta 29).

Jumla ya tani 804,593 (wakulima wadogo tani 802,373 na mashamba makubwa tani 2,214) za mazao makuu jamii ya mikunde zilizalishwa, kati ya hizo maharage yaliongoza kwa tani 661,700 (Wakulima wadogo tani 659, 497 na mashamba makubwa tani 2,203) na kunde zilikuwa tani 142,893 (wakulima wadogo tani 142,882 na mashamba makubwa tani 11).

Jedwali Na. 3.5: Eneo lililopandwa, Eneo Lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao Makuu Jamii ya Mikunde kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Mazao		Eneo Lililopandwa (Hekta)			Eneo Lililovunwa (Hekta)			Uzalishaji (Tani)		
		Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Maharage	Jumla	826,685	826,627	58	710,890	710,875	15	661,700	661,675	24
	Wakulima wadogo	823,485	823,427	58	709,108	709,093	15	659,497	659,473	24
	Mashamba Makubwa	3,200	3,200	0	1,782	1,782	0	2,203	2,202	0
Kunde	Jumla	66,101	64,077	2,024	54,304	52,986	1,318	142,893	139,217	3,676
	Wakulima wadogo	66,072	64,050	2,022	54,276	52,960	1,316	142,882	139,207	3,675
	Mashamba Makubwa	29	27	2	28	26	2	11	10	1

“0” Idadi ndogo sana

3.2.4 Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Mbegu za Mafuta

Mazao makuu ya jamii ya mbegu za mafuta yaliyozalishwa Tanzania katika mwaka wa kilimo 2019/20 ni karanga, alizeti ufuta na chikichi. Matokeo yanaonesha kuwa, jumla ya hekta 1,523,008 zilipandwa mazao hayo, ambapo wakulima wadogo walitumia eneo la hekta 1,508,207 na wakulima wakubwa hekta 14,801 (Jedwali Na. 3.6).

Zao la alizeti lilipandwa katika eneo kubwa zaidi la hekta 537,785 (wakulima wadogo hekta 524,049 na mashamba makubwa 13,736) ikilinganishwa na karanga hekta 528,419 (wakulima wadogo hekta 528,373 na wakulima wakubwa hekta 46) na ufuta hekta 443,068 (wakulima wadogo hekta 442,689 na mashamba makubwa hekta 379). Jumla ya tani 1,278,267 za mazao makuu jamii ya mbegu za mafuta zilizalishwa (wakulima wadogo tani 1,277,925 na mashamba makubwa tani 342). Uzalishaji wa karanga ulifikia tani 621,697 (wakulima wadogo tani 621,665 na tani 32 mashamba makubwa), ukifuatiwa na uzalishaji wa alizeti uliokuwa tani 503,032 (uzalishaji wa zao hili uliripotiwa katika mashamba madogo pekee) na ufuta ni tani 128,842 (wakulima wadogo tani 128,588 na mashamba makubwa tani 254).

Katika uzalishaji wa mazao jamii ya mbegu za mafuta, jumla ya tani 1,277,577 zilizalishwa Tanzania Bara na tani 690 zilizalishwa Tanzania Zanzibar. Karanga zilikuwa na uzalishaji mkubwa kwa Tanzania Bara ambapo zilifika tani 621,007, ikifuatiwa na alizeti tani 503,032 na ufuta tani 128,842. Kwa upande wa Tanzania Zanzibar, uzalishaji wa mazao ya jamii ya mafuta ulioripotiwa ni karanga tu ambapo uzalishaji wake ulikuwa ni tani 690 (Jedwali Na. 3.6).

Jedwali Na. 3.6: Eneo lililopandwa, Eneo lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Mbegu za Mafuta kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Mazao		Eneo Lililopandwa (Hekta)			Eneo Lililovunwa (Hekta)			Uzalishaji (Tani)		
		Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Karanga	Jumla	528,419	527,188	1,231	484,730	483,714	1,017	621,697	621,007	690
	Wakulima wadogo	528,373	527,142	1,231	484,684	483,668	1,017	621,665	620,975	690
	Mashamba Makubwa	46	46	-	46	46	-	32	32	-
Alizeti	Jumla	537,785	524,049	-	495,377	481,641	-	503,032	503,032	-
	Wakulima wadogo	524,049	524,049	-	481,641	481,641	-	503,032	503,032	-
	Mashamba Makubwa	13,736	0	-	13,736	0	-	-	0	-
Ufuta	Jumla	443,068	443,068	-	392,481	392,481	-	128,842	128,842	-
	Wakulima wadogo	442,689	442,689	-	392,110	392,110	-	128,588	128,588	-
	Mashamba Makubwa	379	379	-	371	371	-	254	254	-
Chikichi	Jumla	13,736	13,736	-	7,067	7,067	-	24,696	24,696	-
	Wakulima wadogo	13,096	13,096	-	6,861	6,861	-	24,640	24,640	-
	Mashamba Makubwa	640	640	-	206	206	-	56	56	-

“-” Haihusiki/hakuna idadi

“0” namba/Idadi ndogo sana

3.2.5 Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Biashara

Miongoni mwa mazao makuu ya biashara yaliyozalishwa Tanzania katika mwaka wa kilimo 2019/20 ni kahawa, chai, karafuu, korosho na pamba. Matokeo katika Jedwali Na. 3.7 yanaonesha kuwa, jumla ya eneo lililopandwa mazao hayo ni hekta 1,311,035 ambapo hekta 1,291,751 zililimwa na wakulima wadogo na mashamba makubwa ni hekta 19,284. Zao la korosho lilipandwa kwenye eneo la hekta 811,733 (wakulima wadogo hekta 808,143 na mashamba makubwa ni hekta 3,590) ambalo ni eneo kubwa kwa mazao makuu ya biashara. Zao la pamba lilipandwa kwenye eneo la ukubwa wa hekta 314,601 (wakulima wadogo hekta 313,370 na mashamba makubwa hekta 1,231) na kahawa hekta 157,999 (wakulima wadogo hekta 151,408 na mashamba makubwa hekta 6,591).

Jumla ya tani 875,025 za mazao makuu ya biashara kwa mwaka wa kilimo 2019/20 zilizalishwa (wakulima wadogo walizalisha tani 825,156 na mashamba makubwa tani 49,869). Uzalishaji wa zao la korosho uliongoza kwa tani 391,119 (wakulima wadogo tani 390,412 na mashamba makubwa tani 707), ikifuatiwa na uzalishaji wa zao la pamba tani 331,524 (wakulima wadogo tani 330,845 na mashamba makubwa tani 679) na kahawa tani 82,478 (wakulima wakubwa tani 75,323 na wakulima wadogo tani 7,155).

Uzalishaji wa mazao makuu ya biashara kwa Tanzania Bara ulikuwa ni tani 872,578 na Tanzania Zanzibar tani 2,447. Zao kuu la biashara lililoripotiwa kuzalishwa kwa kiasi kikubwa Tanzania Bara ni korosho, tani 391,110, likifuatiwa na zao la pamba tani 331,524 na kahawa tani 82,478. Kwa upande wa Tanzania Zanzibar, zao kuu la biashara lililozalishwa ni karafuu, ambapo jumla ya tani 2,438 zilizalishwa.

Jedwali Na. 3.7: Eneo lililopandwa, Eneo Lililovunwa na Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Biashara kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Mazao	Eneo Lililopandwa (Hekta)			Eneo Lililovunwa (Hekta)			Uzalishaji (Tani)		
	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Jumla	157,999	157,999	-	122,455	122,455	-	82,478	82,478	-
Kahawa									
Wakulima wadogo	151,408	151,408	-	117,535	117,535	-	75,323	75,323	-
Mashamba Makubwa	6,591	6,591	-	4,920	4,920	-	7,155	7,155	-
Jumla	15,118	15,118	-	13,375	13,375	-	66,540	66,540	-
Chai									
Wakulima wadogo	7,246	7,246	-	5,621	5,621	-	25,295	25,295	-
Mashamba Makubwa	7,872	7,872	-	7,754	7,754	-	41,245	41,245	-
Jumla	11,584	2,754	9,510	3,526	1,217	2,973	3,364	926	2,438
Karafuu									
Wakulima wadogo	11,584	2,754	8,830	3,526	1,217	2,309	3,281	926	2,355
Mashamba Makubwa	0	0	680	0	0	664	83	0	83
Jumla	811,733	811,673	59	562,860	562,834	26	391,119	391,110	9
Korosho									
Wakulima wadogo	808,143	808,083	59	560,728	560,702	26	390,412	390,403	9
Mashamba Makubwa	3,590	3,590	0	2,132	2,132	-	707	707	0
Jumla	314,601	314,601	-	247,761	247,761	-	331,524	331,524	-
Pamba									
Wakulima wadogo	313,370	313,370	-	246,534	246,534	-	330,845	330,845	-
Mashamba Makubwa	1,231	1,231	-	1,227	1,227	-	679	679	-

“—” Taarifa haipo;

“0” Idadi/namba ndogo sana

Ujumbe Muhimu:

- Kuna ongezeko la uzalishaji wa mazao ya mahindi na mpunga kwa Mwaka 2019/20, hii imechangiwa na ongezeko la eneo lililopandwa mazao hayo;
- Uzalishaji wa mazao ya viazi vitamu, viazi mviringo na maharage umepungua. Hii inaweza kuwa imechangiwa na utashi wa wakulima kulima mazao mengine kama vile nafaka, mazao ya mbogamboga n.k.
- Wakulima wadogo ndio wanaozalisha kwa wingi mazao yote japokuwa tija ni kidogo.
- Uzalishaji katika mashamba makubwa una tija kubwa na kwa baadhi ya mazao kama vile mpunga, tija katika uzalishaji ni mara mbili ya wakulima wadogo

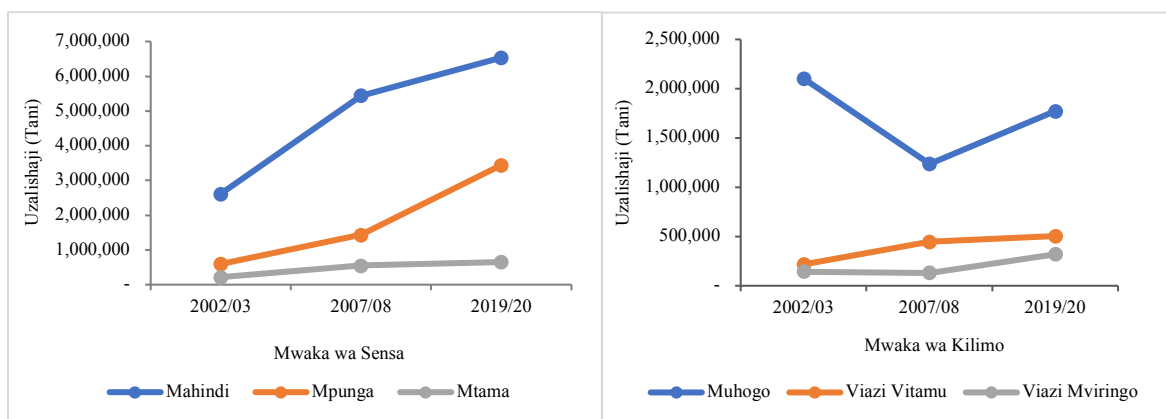
Uhusiano wa Kisera:

- Inawezekana kuwa kuna matumizi madogo ya teknolojia ya kisasa katika uzalishaji. Kutokana na hilo, hatua za kisera zielekezwe katika maeneo yanayolenga matumizi ya teknolojia sahihi ili kuongeza tija ya uzalishaji wa mazao na upatikanaji wa masoko.
- Kuhamasisha kilimo cha mashamba makubwa ni muhimu katika kuongeza uzalishaji bila kuongeza eneo linalolimwa. Hatua hizo ziendane sanjari na jitihada kusaidia wakulima wadogo kuongeza tija katika uzalishaji wa mazao yote.

3.2.6 Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao kwa Sensa za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20

Mwenendo wa uzalishaji wa mazao katika Sensa tatu zilizofanyika unaonesha kuwepo kwa ongezeko la uzalishaji wa mahindi, mpunga na muhogo, tofauti na ilivyo kwa mazao ya mtama, viazi vitamu na viazi mviringo ambapo uzalishaji wake unaonesha kuongezeka na kushuka kama inavyooneshwa kwenye Kielelezo Na. 3.1.

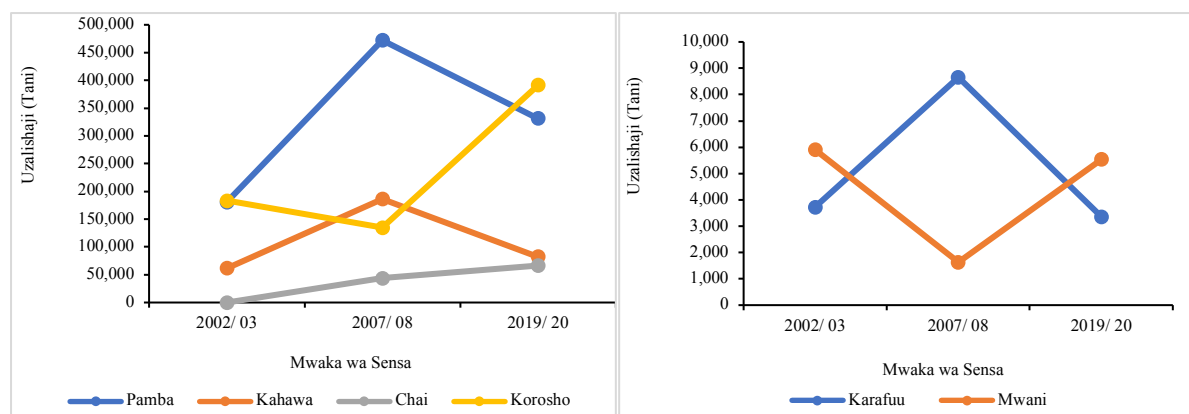
Kielelezo Na. 3.1: Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao ya Chakula kwa Sensa ya Kilimo 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania

Ujumbe Muhimu: Mwenendo wa uzalishaji wa mazao unaonesha kuongezeka kwa uzalishaji wa nafaka (mahindi na mpunga) wakati uzalishaji wa viazi vitamu, muhogo na viazi mviringo umekuwa ukipanda na kushuka katika awamu tatu za Sensa za Kilimo. Kuongezeka kwa uzalishaji kwa mwaka wa kilimo 2019/20 kulichangiwa na ongezeko la eneo la uzalishaji pamoja na ongezeko la kaya zinazojihusisha na kilimo cha mazao ukilinganisha na Sensa zilizopita.

Mwenendo wa uzalishaji wa mazao ya biashara katika Sensa tatu zilizofanyika unaonesha kupanda na kushuka kwa uzalishaji. Kwa ujumla, uzalishaji uliongezeka katika mwaka wa kilimo 2007/08 na kupungua katika mwaka 2019/20 kama inavyoonekana kwenye Kielelezo Na. 3.2.

Kielelezo Na. 3.2: Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao ya Biashara kwa Sensa ya Kilimo 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania

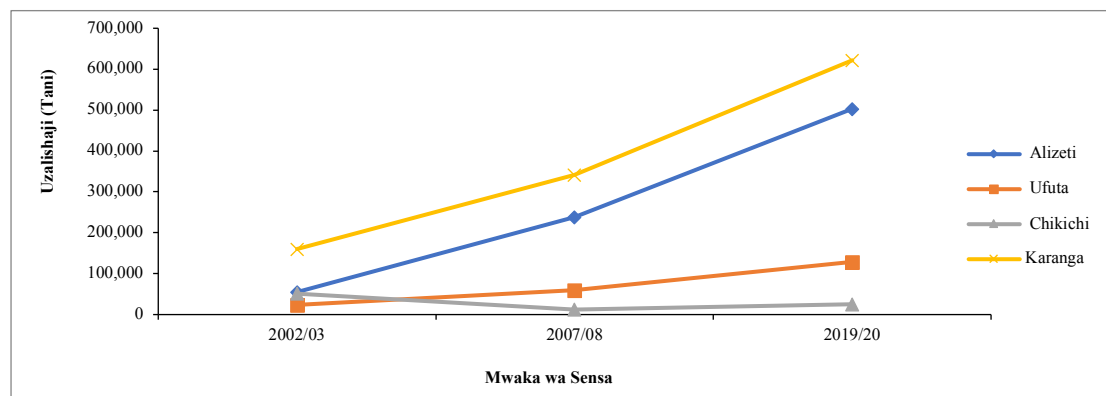

Ujumbe Muhimu: Mwenendo wa uzalishaji wa mazao ya biashara (Korosho, pamba, kahawa, chai, mwani na karafuu) umekuwa ukipanda na kushuka kwa Sensa tatu za Kilimo. Hii inaweza ikawa imechangiwa na mwenendo wa mahitaji na bei za mazao hayo katika soko la dunia.

Uhusiano wa Kisera: kwa kuwa karibia mazao yote ya biashara yanayozalishwa nchini huuzwa ghafi nje ya nchi, mtikisiko wowote wa bei katika masoko ya dunia yanaathiri bei za ndani za mazao na hivyo kuchangia uzalishaji mdogo msimu unaofuata. Hivyo, hatua za kuyaongezea thamani mazao hayo ni muhimu kupambana na mitikisiko ya bei katika soko la dunia na hivyo kuimarisha bei za ndani na uzalishaji.

Kwa upande wa mazao ya mbegu za mafuta, mwenendo wa uzalishaji katika Sensa tatu zilizofanyika Tanzania unaonesha kwamba, uzalishaji wa zao la alizeti na ufuta umekuwa ukiongezeka, wakati uzalishaji wa chikichi umekuwa ukishuka na kupanda (Kielelezo Na. 3.3).

Kielelezo Na. 3.3: Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao ya Mbegu za Mafuta kwa Sensa ya Kilimo 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania

Ujumbe Muhimu: Mwenendo wa uzalishaji wa zao la karanga, alizeti na ufuta umekuwa ukipanda kwa Sensa tatu za Kilimo, wakati uzalishaji wa zao la chikichi umekuwa ukipanda na kushuka. Hata hivyo ongezeko la uzalishaji wa mazao mengi ya mbegu za mafuta haujaweza kusaidia kupunguza uagizaji wa mafuta ya kula nje ya nchi ambayo yanatumia fedha nyingi za kigeni.

Uhusiano wa Kisera: Utekelezaji wa sera na mikakati kuhusu kuongeza uzalishaji wa mazao mbalimbali ya mbegu za mafuta yameanza kuonyesha matokeo chanya kwenye alizeti na ufuta. Hata hivyo, zinahitajika juhudi Zaidi kuongeza uzalishaji wa mazao hayo na kuwezesha nchi kujitosheleza kwa mafuta yanayozalishwa ndani na hivyo kutokomeza uagizaji wa mafuta nje ya nchi.

3.2.7 Kilimo cha Umwagiliaji

Matokeo ya Sensa ya Mwaka wa Kilimo 2019/20 yanaonesha kuwa, jumla ya hekta 289,386 zilimwagiliwa, ambapo hekta 272,897 (asilimia 94.3) zilimwagiliwa Tanzania Bara na hekta 16,489 (asilimia 5.7) kutoka Tanzania Zanzibar. Kati ya kaya za kilimo milioni 7.8, kaya 411,108 (asilimia 5.2) zilifanya kilimo cha umwagiliaji. Kati ya kaya zilizofanya kilimo cha umwagiliaji, kaya 363,243 (asilimia 88.4) ni za Tanzania Bara na kaya 47,865 (asilimia 11.6) ni za Tanzania Zanzibar (Jedwali Na. 3.8).

Jedwali Na. 3.8: Idadi ya Kaya na Eneo Lililotumika kwa Umwagiliaji kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Eneo/Idadi ya kaya	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Kaya zilizojihusisha na kilimo	7,837,405	7,657,185	180,220
Kaya zilizojihusisha na umwagiliaji	411,108	363,243	47,865
Eneo lililopandwa (Hekta)	11,765,077	11,639,063	126,014
Eneo lililomwagiliwa (Hekta)	289,386	272,897	16,489

Ujumbe Muhimu: Eneo la umwagiliaji limeongezeka kwa kiasi kidogo kutoka hekta 280,597 mwaka 2007/08 hadi hekta 289,386 mwaka 2019/20.

Uhusiano wa Kisera: Ongezeko la hekta 8,784 la eneo linalomwagiliwa kwa kipindi cha miaka 10 inaashiria utekelezaji usioridhisha wa Sera ya Umwagiliaji na Sera ya Kilimo ambazo zinahamasisha ushirikiano kati ya Sekta Binafsi na Umma katika umwagiliaji. Kutokana na athari za mabadiliko ya tabianchi, uwekezaji katika miundombinu ya umwagiliaji kama ilivyoainishwa katika nguzo ya kwanza ya ASDP II ina umuhimu mkubwa ili kuharakisha mapinduzi ya kilimo.

3.2.8 Matumizi ya Mbegu

Katika mwaka wa kilimo 2019/20, mbegu za asili na mbegu bora zilitumika kuzalisha mazao mbalimbali. Matokeo ya Sensa yanaonesha kuwa, hekta milioni 10.4 sawa na asilimia 76.0 ya eneo lote lililolimwa lilitumia mbegu za asili huku hekta milioni 2.7 sawa na asilimia 20.0 likitumia mbegu bora. Aidha, asilimia 2.5 ya eneo lililopandwa, lilitumia mchanganyiko wa mbegu asili na bora (Jedwali Na. 3.9).

Jedwali Na. 3.9: Matumizi ya Mbegu kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Idadi ya Kaya/Eneo lililopandwa	Tanzania	Tanzania Bara	Zanzibar
Eneo lililolimwa (ha)	13,750,597	13,565,319	185,278
Eneo lililopandwa kwa Mbegu za Asili (ha)	10,451,688	10,325,036	126,654
Eneo lililopandwa kwa Mbegu Bora (ha)	2,751,386	2,717,036	34,350
Eneo lililopandwa kwa Mbegu Bora na Asili (ha)	339,179	319,961	19,216

Ujumbe Muhimu: Mbegu za asili zimeendelea kutumika kwa kiwango kikubwa kuliko mbegu bora.

Uhusiano wa Kisera: Licha ya juhudi za kuhamasisha matumizi ya mbegu bora dhidi ya mbegu za asili katika uzalishaji wa mazao, mwikio bado ni mdogo. Hii inaweza kuwa imetokana na changamoto mbalimbali zikiwemo upatikanaji wa mbegu bora kwa wakati na dhana kwamba gharama ya mbegu bora ni kubwa kutokana na uelewa mdogo wa wakulima kuhusu tija kubwa inayotokana na matumizi ya mbegu bora.

3.2.9 Matumizi ya Mbolea

Katika mwaka wa kilimo 2019/20, jumla ya hekta milioni 2.8 sawa na asilimia 20.1 ya eneo lililopandwa ziliwekwa mbolea. Kati ya hizo, hekta milioni 2.7 ni kutoka Tanzania Bara na hekta 40,020 ni kutoka Tanzania Zanzibar. Asilimia 60.6 ya eneo lililopandwa lilitumia mbolea za asili na asilimia 39.4 mbolea za viwandani (Jedwali Na. 3.10).

Jedwali Na. 3.10: Eneo Lililopandwa na Matumizi ya Mbolea kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Eneo (ha)	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Eneo lililopandwa	13,750,597	13,565,319	185,278
Eneo lililowekwa mbolea	2,762,729	2,722,709	40,020
Eneo lililowekwa mbolea ya asili	1,673,211	1,655,311	17,900
Eneo lililowekwa mbolea ya viwandani	1,089,517	1,067,398	22,119

Ujumbe Muhimu: Kumekuwa na matumizi madogo ya mbolea katika uzalishaji wa mazao mbalimbali nchini. Aidha, mbolea za asili zimekuwa zikitumika zaidi ikilinganishwa na mbolea za viwandani.

Uhusiano wa Kisera:

- Licha ya kuhimizwa kwa matumizi ya mbolea, bado mwitikio wa matumizi ni mdogo. Hali hii inaweza kuwa inachangiwa na bei kubwa za mbolea ya viwandani ambayo huagizwa kutoka nje ya nchi. Sera zilenge kuvutia uwekezaji kwenye viwanda vya kuzalisha mbolea nchini ili kupunguza bei zake na hivyo kuvutia wakulima wengi kuzitumia.
- Matumizi makubwa ya mbolea za asili yanatoa fursa ya kutafuta masoko maalum ambayo yana utayari wa kulipia bei kubwa kwa mazao yaliyozalishwa kwa mbolea za asili.

3.2.10 Usindikaji wa Mazao

Jedwali Na. 3.11 linaonesha kaya zilizojihusisha na usindikaji wa mazao mbalimbali yaliyozalishwa. Kaya nyingi kwa upande wa Tanzania Bara ziliripoti kusindika mahindi (kaya 706,262), mpunga (kaya 174,282) na alizeti (kaya 113,289) ikilinganishwa na mazao mengine. Kwa upande wa Tanzania Zanzibar, kaya nyingi ziliripoti kusindika zaidi zao la mpunga (kaya 19,180).

Jedwali Na. 3.11: Idadi ya Kaya Zilizojihusisha na Usindikaji wa Mazao kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Zao	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Mahindi	706,602	706,262	340
Mpunga	193,462	174,282	19,180
Mtama	39,517	39,517	-
Mhogo	48,524	47,293	1,231
Kahawa	7,938	7,938	-
Koroshu	2,939	2,939	-
Alizeti	113,289	113,289	-
Ufuta	1,267	1,267	-
Karanga	6,758	6,758	-
Nazi	597	128	469

Ujumbe Muhimu: Kaya nyingi zinajihusisha na uongezaji thamani wa mazao ya nafaka, hususan mahindi na mpunga; mazao ya mizizi (muhogo) na mbegu za mafuta (alizeti), ikinganishwa na mazao ya biashara. Hata hivyo, uongezaji thamani mazao bado ni mdogo.

Uhusiano wa Kisera:

- Utekelezaji wa sera na mikakati kuhusu usindikaji wa mazao mbalimbali umeonesha mwitikio chanya nchini, hii inaweza kuwa imetokana na juhudi za pamoja baina ya Serikali na Sekta Binafsi katika kusambaza nishati ya umeme kwenye maeneo mengi ya vijijini.
- Mkakati wa uendelezaji viwanda nchini ambao ndiyo dira kuu kwa sasa utoe kipaumbele na vivutio maalum kwa waongeza thamani mazao ya kilimo ili kuwezesha usindikaji zaidi na hivyo kupunguza upotevu wa mazao baada ya mavuno, kukabiliana na mabadiliko ya bei za baadhi ya mazao katika soko la dunia na kuongeza ajira nchini.

3.2.11 Matumizi ya Zana za Kilimo

Matokeo ya Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi kwa mwaka 2019/20 yanaonesha kuwa, jumla ya matrekta 105,403 yalimilikiwa na kaya za kilimo nchini Tanzania. Vilevile, jumla ya matrekta madogo ya mkono 94,814 yalimilikiwa na kaya, kati ya hayo matrekta 94,403 yalimilikiwa Tanzania Bara na 411 Tanzania Zanzibar (Jedwali Na. 3.12).

Pia, wanyamakazi 5,172,067 yakiwemo madume ya ng'ombe yaliyohasiwa, madume ya ng'ombe yasiyohasiwa, ng'ombe jike na punda walimilikiwa na kaya za kilimo nchini Tanzania. Kati ya hao, wanyamakazi 5,169,433 waliripotiwa Tanzania Bara na 2,634 Tanzania Zanzibar.

Jedwali Na. 3.12: Idadi ya Matrekta na Wanyama Kazi Waliomilikiwa na Kaya za Kilimo kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

	Matrekta	Trekta ndogo ya mkono	Wanyamakazi
Tanzania Bara	105,403	94,403	5,169,433
Tanzania Zanzibar	-	411	2,634
Tanzania	105,403	94,814	5,172,067

“-” Haihusiki/hakuna idadi

Jumla ya kaya za kilimo 600,438 zilitumia matrekta kulima hekta 1,500,654 (asilimia 25.7 ya eneo lote lililolimwa) nchini Tanzania, kati ya hizo, hekta 1,497,975 zililimwa Tanzania Bara na hekta 2,679 kwa Tanzania Zanzibar. Vilevile, trekta ndogo za mkono zilitumiwa na kaya 65,718 kulima hekta 142,080 (asilimia 2.4 ya eneo lote lililolimwa) nchini Tanzania, kati ya hizo, hekta 141,914 zililimwa Tanzania Bara na hekta 166 ni kwa Tanzania Zanzibar (Jedwali Na. 3.13).

Aidha, jumla ya kaya 1,758,750 zilitumia wanyamakazi kulima hekta 4,196,023 (asilimia 71.9 ya eneo lote la ardhi lililolimwa nchini) kati ya hizo, hekta 4,194,629 zililimwa Tanzania Bara na hekta 1,395 Tanzania Zanzibar.

Jedwali Na. 3.13: Idadi ya Kaya Zilizotumia Matrekta na Wanyamakazi Kulima na Eneo Lililolimwa kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

	Matrekta		Trekta Ndogo ya Mkono		Wanyamakazi		Jumla ya Eneo (ha) Lililolimwa
	Idadi ya Kaya	Eneo lililolimwa (ha)	Idadi iliyotumika	Eneo lililolimwa (ha.)	Idadi ya Kaya iliyotumika	Eneo lililolimwa (ha.)	
Tanzania							
Bara	592,233	1,497,975	65,010	141,914	1,753,813	4,194,629	5,834,518
Tanzania Zanzibar	8,205	2,679	708	166	4,937	1,395	4,240
Tanzania	600,438	1,500,654	65,718	142,080	1,758,750	4,196,023	5,838,757

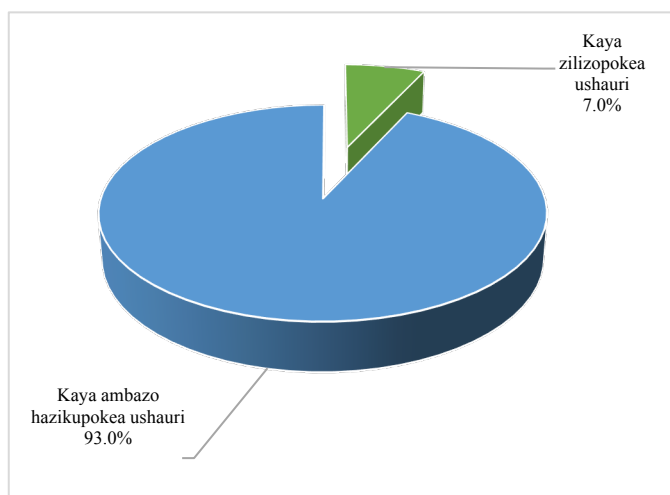
Ujumbe Muhimu: Wanyamakazi wametoa mchango mkubwa kwenye eneo lililolimwa (asilimia 71.6) kuliko matrekta na trekta ndogo za mikono.

3.2.12 Huduma za Ugani

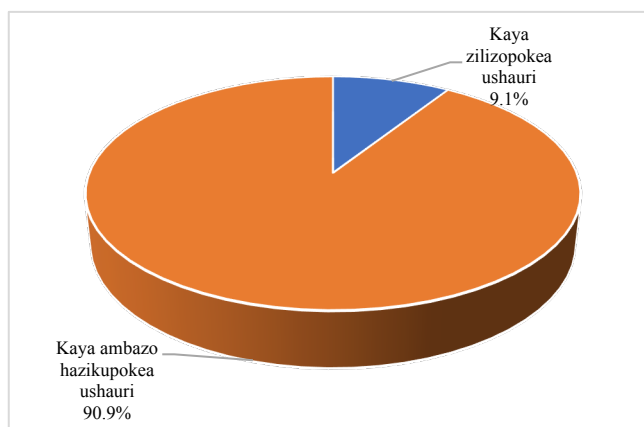
Huduma za Ugani kwa Uzalishaji wa Mazao

Kati ya kaya 7,677,291 zilizozalisha mazao nchini Tanzania, kaya 538,656 (asilimia 7.0) zilipata huduma za ugani katika mwaka wa kilimo 2019/20. Kaya zilizojishughulisha na uzalishaji wa mazao kwa Tanzania Bara, zilikuwa 7,499,219, ambapo, kaya 520,757 (asilimia 6.9) zilipata huduma za ugani. Kwa upande wa Tanzania Zanzibar, kaya zilizozalisha mazao ni 178,072, kati ya hizo kaya 17,899 sawa na asilimia 10.1 ziliripotiwa kupata huduma za ugani kwa mazao (Kielelezo Na. 3.4).

Kielelezo Na. 3.4: Mgawanyo kwa Asilimia wa Kaya za Kilimo Zilizopokea Ushauri wa Ugani Kuhusu Mazao kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Kielelezo Na. 3.5: Mgawanyo kwa Asilimia za Kaya za Kilimo Zilizopokea Ushauri wa Ugani Kuhusu Mifugo kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Huduma za Ugani kwa Mifugo

Katika Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya Mwaka 2019/20, jumla ya kaya zilizojihusisha na ufugaji wa mifugo zilikuwa 2,747,910, ambapo kati ya hizo kaya 2,683,454 zilikuwa Tanzania Bara na 64,456 zilikuwa Tanzania Zanzibar. Asilimia 9.1 pekee ya kaya zote zinazofuga mifugo zilipokea huduma za

ugani na asilimia 90.9 hawakupata huduma za ugani kwa mifugo (Kielelezo Na. 3.5).

Ujumbe Muhimu: Asilimia ya kaya zilizopata huduma za ugani kwenye uzalishaji wa mazao zilipungua kutoka asilimia 67 mwaka 2007/08 hadi asilimia 7.0 mwaka 2019/20; Huduma za ugani kwa mifugo zilipungua kutoka asilimia 55 mwaka 2007/08 hadi asilimia 9.1 mwaka 2019/20.

3.3 Mifugo

Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya mwaka wa kilimo 2019/20 ilihusisha aina mbalimbali za mifugo inayofugwa nchini. Aina kuu za mifugo iliyoainishwa katika taarifa hii ni ng'ombe, mbuzi, kondoo, nguruwe na kuku. Taarifa kuhusu idadi ya mifugo zilikusanywa kama ilivyokuwa tarehe 1 Agosti 2020, na taarifa nyingine za mifugo zilikusanywa kwa kufuata mwaka wa kilimo wa 2019/20.

Matokeo ya Sensa yanaonesha kuwa, idadi ya ng'ombe ilikuwa milioni 33.9. Kati ya hao, wakulima wadogo walikuwa na ng'ombe milioni 33.8 na mashamba makubwa yalikuwa na ng'ombe 142,968. Aidha, wakulima wadogo walikuwa na mbuzi milioni 24.5 na mashamba makubwa mbuzi 33,847. Kwa upande wa kondoo, wakulima wadogo walikuwa na kondoo milioni 8.5 na mashamba makubwa kondoo 24,075. Vilevile, nguruwe waliofugwa na wakulima wadogo walikuwa milioni 3.2 na mashamba makubwa yalikuwa na nguruwe 5,123 na kulikuwa na jumla ya kuku milioni 87.7 ambapo wakulima wadogo walikuwa na kuku milioni 75.1 na mashamba makubwa yalikuwa na kuku milioni 12.5 (Jedwali Na. 3.14).

Idadi ya ng'ombe iliyoripotiwa Tanzania Bara ni milioni 33.7 na Tanzania Zanzibar ni 270,998; Idadi ya mbuzi Tanzania Bara ilikuwa milioni 24.5 na Tanzania Zanzibar ilikuwa na mbuzi 111,623; kuku walikuwa milioni 83.9 kwa Tanzania Bara na milioni 3.8 kwa Tanzania Zanzibar.

Jedwali Na. 3.14: Idadi ya Mifugo Kama ilivyokuwa Tarehe 1 Agosti 2020, Tanzania

Aina ya Mfugo	Tanzania	Wakulima Wadogo		Mashamba Makubwa	
		Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Ng'ombe	33,928,391	33,514,716	270,707	142,677	291
Mbuzi	24,568,396	24,423,120	111,429	33,653	194
Kondoo	8,516,990	8,492,044	871	24,012	63
Nguruwe	3,208,495	3,201,163	2,209	5,123	0
Kuku	87,659,580	71,414,297	3,705,505	12,481,099	58,679

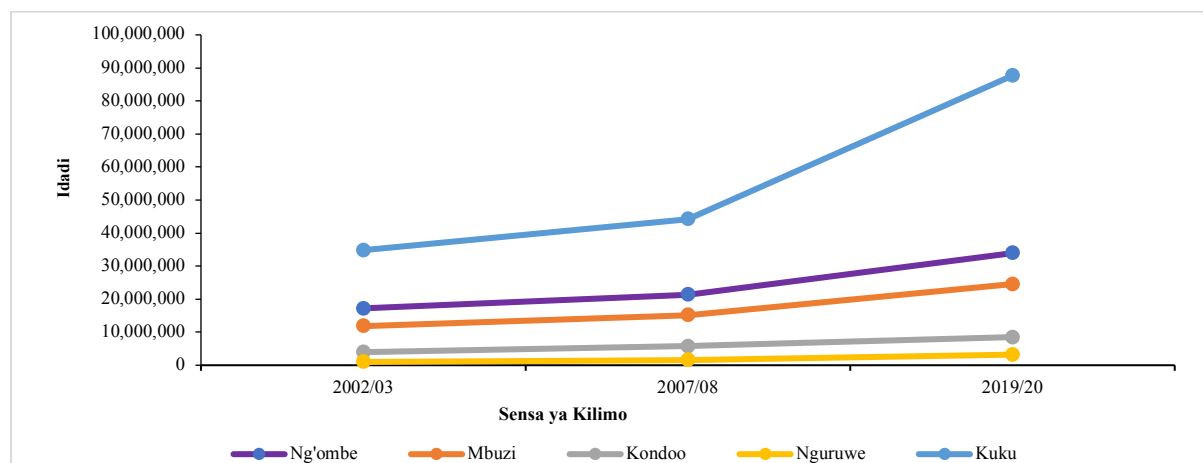
3.3.1 Mwenendo wa Idadi ya Mifugo kwa Sensa za kilimo na Mifugo za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania

Mwenendo wa Sensa tatu zilizofanyika umeonesha kuwepo kwa ongezeko la idadi ya mifugo, kama ilivyoainishwa katika Jedwali Na. 3.15 na Kielelezo Na. 3.6.

Jedwali Na. 3.15: Mwenendo wa Idadi ya Mifugo kwa Sensa za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20

Aina ya Mfugo	Tanzania			Tanzania Bara			Tanzania Zanzibar		
	2002/03	2007/08	2019/20	2002/03	2007/08	2019/20	2002/03	2007/08	2019/20
Ng'ombe	17,220,981	21,400,889	33,928,391	17,058,338	21,245,265	33,657,393	162,643	155,624	270,998
Mbuzi	11,831,475	15,178,315	24,568,396	11,779,151	15,109,343	24,456,773	52,324	68,972	111,623
Kondoo	3,957,802	5,734,158	8,516,990	3,957,502	5,733,584	8,516,056	300	574	934
Nguruwe	984,693	1,592,727	3,208,495	984,158	1,589,712	3,206,286	535	3,015	2,209
Kuku	34,827,675	44,240,371	87,659,580	33,763,884	43,161,409	83,895,395	1,063,791	1,078,962	3,764,184

Kielelezo Na. 3.6: Mwenendo wa Idadi ya Mifugo, kwa Sensa za Mwaka 2002/03, 2007/08 na 2019/20, Tanzania

Ujumbe muhimu: Idadi ya mifugo imekuwa ikiongezeka katika vipindi vitatu vya Sensa (2002/03, 2007/08 na 2019/20).

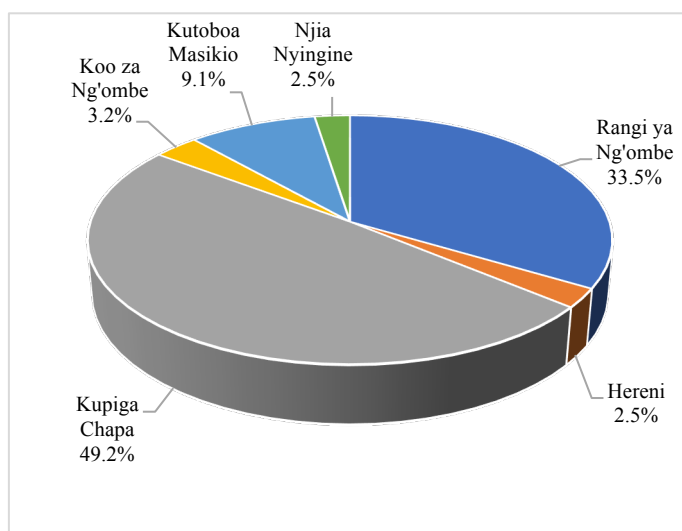
Uhusiano wa Kisera:

- Ongezeko la idadi ya mifugo linaweza kuwa limechangiwa na sera inayolenga kuongeza uzalishaji wa mifugo wa kibiashara ili kuweza kufikia viwango vya masoko ya ndani na nje, kuongeza kipato cha wafugaji na kuboresha hali ya maisha ya wafugaji. Hata hivyo, ongezeko la idadi ya mifugo haliakisi mchango wa sekta hii kwenye Pato la Taifa ambao umeendelea kubakia chini ya asilimia 2. Mapinduzi kwa sekta ya mifugo ni muhimu inabidi yawe kipaumbele kwenye masuala ya kisera.
- Ongezeko la idadi ya mifugo linaendelea kuathiri mazingira katika nyakati ambazo athari za mabadiliko ya tabianchi ni tishio nchini. Hivyo Sera za Ardhi zinawezesha wafugaji kumilikishwa ardhi inayolingana na idadi ya mifugo, hazina budi kuboreshwa na kutekelezwa.

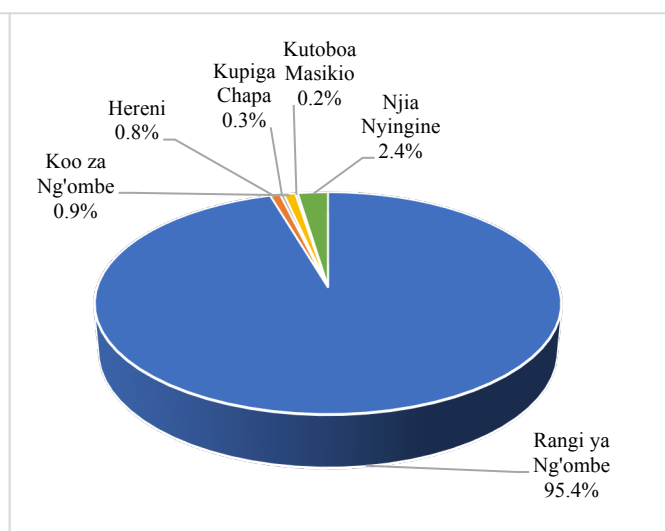
3.3.2 Utambuzi wa Ng'ombe

Matokeo ya Sensa yameonesha njia mbalimbali zilizotumiwa na kaya katika utambuzi wa ng'ombe kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20. Njia hizo ni kupiga chapa, rangi za ng'ombe, koo za ng'ombe, kukata masikio na hereni za masikio. Kwa upande wa Tanzania Bara, utambuzi kwa njia ya kupiga chapa umeonesha kutumiwa na kaya nyingi zaidi zinazofikia 948,845 sawa na asilimia 49.2. Kwa upande wa Tanzania Zanzibar, kaya 54,031 sawa na asilimia 95.4 zinatumi rangi ya ng'ombe kama njia kuu ya utambuzi (Kielelezo Na. 3.7 na 3.8).

Kielelezo Na. 3.7: Njia za Utambuzi wa Ng'ombe katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania Bara

Kielelezo Na. 3.8: Njia za Utambuzi wa Ng'ombe Katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania Zanzibar

Ujumbe Muhimu: Zaidi ya nusu ya kaya zinazofuga Ng'ombe zinatumi njia zilizo rasmi kwa ajili ya utambuzi wa Ng'ombe.

Uhusiano wa Kisera:

- Jitihada za Serikali katika kuhamasisha na kuelimisha matumizi ya njia za utambuzi, usajili na ufuatiliaji wa mifugo na mazao yake yameonesha matokeo chanya.
- Utambuzi wa mifugo ni moja ya kiashiria muhimu katika kupenye kwenye masoko ya nje kwa mifugo na bidhaa zake. Hivyo, utekelezaji wa mikakati Madhubuti ya utambuzi wa Wanyama utachangia katika utafutaji wa masoko ya mifugo.

3.3.3 Uzalishaji wa Maziwa

Katika mwaka wa kilimo 2019/20, jumla ya lita bilioni 3.13 za maziwa ya ng'ombe zilizalishwa nchini, ambapo kati ya hizo, lita bilioni 3.11 (asilimia 99.4) zilizalishwa na wakulima wadogo na lita milioni 17.8 (asilimia 0.6) kutoka mashamba makubwa. Kwa upande wa uzalishaji wa maziwa ya mbuzi, jumla ya lita milioni 25.7 zilizalishwa nchini, ambapo lita milioni 25.6 zilitoka kwa wakulima wadogo na lita 12,515 kutoka mashamba makubwa (Jedwali Na. 3.16).

Jedwali Na. 3.16: Uzalishaji wa Maziwa (Lita) katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Aina ya Mfugo	Tanzania	Wakulima Wadogo		Mashamba Makubwa	
		Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Ng'ombe	3,130,774,084	3,076,489,371	36,450,637	17,574,621	259,455
Mbuzi	25,690,876	25,565,561	112,800	10,895	1,620

Ujumbe Muhimu: Uzalishaji wa maziwa ya ng'ombe umeongezeka kutoka lita 2.5 bilioni katika Sensa ya 2007/08 hadi lita 3.1 bilioni sawa na ongezeko la asilimia 24.5 Mwaka 2019/20, uzalishaji mkubwa ukitoka kwa wakulima wadogo.

Uhusiano wa Kisera: Ongezeko la maziwa ya ng'ombe linaweza kuwa limechangiwa na utekelezaji wa sera inayolenga kutumia rasilimali zilizopo kwa ajili ya uzalishaji kibiashara na unaozingatia mahitaji ya soko ili kuongeza kipato cha wadau wa maziwa na kuboresha hali ya maisha yao. Hata hivyo, uagizaji wa maziwa na bidhaa zake kutoka nje bado ni mkubwa. Zinahitajika juhudi zaidi kuongeza usindikaji na kuhamasisha unywaji wa maziwa ndani ya nchi.

3.3.4 Udhhibiti wa Magonjwa ya Mifugo

Taarifa hii imelenga kuonesha njia za udhibiti wa magonjwa kwa mifugo aina ya ng'ombe, mbuzi, kondoo na kuku. Njia zilizotumika kudhibiti kupe kwa ng'ombe, mbuzi na kondoo zilikuwa ni dawa za kunyunyiza, dawa za kuogesha na dawa za kupaka. kwa upande mwingine, idadi ya kuku waliochanjwa dhidi ya mdondo, gumboro na ndui iliripotiwa.

3.3.4.1 Udhhibiti wa Kupe

Katika mwaka wa kilimo 2019/20, njia tofauti za kudhibiti kupe kwa mifugo aina ya ng'ombe, mbuzi na kondoo zilitumika. Njia ya dawa za kunyunyiza iliripotiwa kutumiwa na idadi kubwa ya kaya (asilimia 72.4) ikifuatiwa na njia ya dawa za kuogesha (asilimia 21.0). Njia ya kupulizia dawa imeonekana ikitumika zaidi kwa pande zote za Tanzania Bara na Tanzania Zanzibar (asilimia 72.2 na 79.9, mtawalia) (Jedwali Na. 3.17).

Jedwali Na. 3.17: Idadi na Asilimia ya Kaya za Wafugaji Zilizoripoti Njia Zilizotumika Kudhibiti Kupe katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

	Idadi ya kaya		Njia za kudhibiti Kupe									
			Kuogesha		Kupulizia dawa		Dawa za kupaka		Hakudhibiti		Nyingine	
	Idadi ya Kaya za Wafugaji	Kaya zilizokabili wa na tatizo la kupe	Idadi	Asilimia	Idadi	Asilimia	Idadi	Asilimia	Idadi	Asilimia	Idadi	Asilimia
Tanzania	1,168,003	330,975	69,652	21.0	239,789	72.4	6,323	1.9	6,818	2.1	8,396	2.5
Tanzania Bara	1,139,118	319,740	68,901	21.5	230,813	72.2	5,009	1.6	6,818	2.1	8,200	2.6
Tanzania Zanzibar	28,883	11,235	751	6.7	8,976	79.9	1,314	12	0	0	196	1.7

3.3.4.2 Chanjo Dhidi ya Magonjwa ya Kuku

Jedwali 3.18 linaonesha idadi na asilimia ya kuku waliochanjwa dhidi ya magonjwa ya mdondo/ mahepe, gumboro na ndui katika mwaka wa kilimo 2019/20. Taarifa inaonesha kuwa ugonjwa wa mdondo/mahepe ulichanjwa kwa kiwango cha juu zaidi (asilimia 50.9) na gumboro kwa kiwango cha chini zaidi (asilimia 11.3) ya kuku wote waliofugwa na wakulima wadogo.

Jedwali Na. 3.18: Idadi na Asilimia ya Kuku Waliochanjwa dhidi ya Magonjwa ya Mdondo/ Mahepe, Gumboro na Ndui katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

	Idadi ya Kuku Waliofugwa	Idadi ya kuku waliochanjwa					
		Mdondo/Mahepe		Gumboro		Ndui	
		Idadi	Asilimia	Idadi	Asilimia	Idadi	Asilimia
Tanzania	87,659,579	44,591,494	50.9	9,903,930	11.3	13,560,766	15.5
Tanzania Bara	83,895,395	43,795,285	52.2	9,402,109	11.2	13,138,219	15.7
Tanzania Zanzibar	3,764,184	796,209	21.2	501,821	13.3	422,547	11.2

3.4 Ufugaji wa Samaki

Matokeo ya Sensa hii yanaonesha kuwa ufugaji wa samaki ulifanywa na wakulima wadogo na mashamba makubwa. Jumla ya kaya 26,662 zilijihusisha na ufugaji wa samaki wa aina mbalimbali. Kati ya hizo, kaya 26,294 ni za Tanzania Bara na kaya 368 ni za Tanzania Zanzibar. Idadi ya mashamba makubwa yanayofuga samaki yalikuwa 78, kati ya hayo mashamba makubwa 63 ni kwa Tanzania Bara na mashamba 15 ni ya Tanzania Zanzibar. Jumla ya vifaranga vya samaki 49,379,641 vikiwemo 49,206,355 kwa Tanzania Bara na 173,286 Tanzania Zanzibar vilipandikizwa na wakulima wadogo, wakati mashamba makubwa yalipandikiza vifaranga 3,599,969 vikiwemo 3,442,578 kwa Tanzania Bara na 157,391 kwa Tanzania Zanzibar (Jedwali Na. 3.19).

Samaki aina ya Sato walifugwa na wakulima wengi Tanzania Bara (kaya 21,704 na mashamba makubwa 52) ikilinganishwa na aina nyingine za samaki (kaya 8,189 na mashamba makubwa 41). Kwa upande mwingine, Mwatiko ndiyo aina pekee ya samaki waliofugwa Tanzania Zanzibar na kaya 368 na mashamba makubwa 15.

Kwa ujumla, uzalishaji wa samaki ulikuwa tani 12,936 ambapo kwa Tanzania Bara ulikuwa tani 12,873 na tani 64 kwa Tanzania Zanzibar. Kati ya hizo, tani 12,626 zilitoka kwa wafugaji wadogo na tani 310 kutoka mashamba makubwa.

Wafugaji wadogo wanaofanya kilimo cha samaki wameongezeka kutoka 10,794 kwa mwaka 2007/08 hadi 26,662 mwaka 2019/20 ambayo ni sawa na ongezeko la asilimia 100 (Jedwali Na. 3.19 na 3.20).

Jedwali Na. 3.19: Idadi ya Kaya, Aina ya Samaki Waliopandikizwa na Uzito wa Samaki Waliovunwa kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Aina ya Samaki	Tanzania			Tanzania Bara			Tanzania Zanzibar		
	Idadi ya kaya	Idadi ya samaki waliopandikizwa	Uzito (Tani)	Idadi ya kaya	Idadi ya samaki waliopandikizwa	Uzito (Tani)	Idadi ya kaya	Idadi ya samaki waliopandikizwa	Uzito (Tani)
Jumla	26,662	49,379,641	12,626	26,294	49,206,355	12,615	368	173,286	11
Sato	21,704	44,407,327	10,510	21,704	44,407,327	10,510	-	-	-
Mwatiko	613	234,723	24	246	61,437	13	368	173,286	11
Kambare	6,803	4,705,170	1,374	6,803	4,705,170	1,374	-	-	-
Aina nyingine	1,140	32,421	719	1,140	32,421	719	-	-	-

* Kaya inaweza kufuga zaidi ya aina moja ya samaki

Jedwali Na. 3.20: Idadi ya Mashamba, Aina ya Samaki Waliopandikizwa na Uzito wa Samaki Waliovunwa kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

Aina ya Samaki	Tanzania			Tanzania Bara			Tanzania Zanzibar		
	Idadi ya Mashamba	Idadi ya Samaki waliopandwa	Uzito wa Samaki (Tani)	Idadi ya Mashamba	Idadi ya Samaki waliopandwa	Uzito wa Samaki (Tani)	Idadi ya Mashamba	Idadi ya Samaki waliopandwa	Uzito wa Samaki (Tani)
Sato	52	2,449,011	228	52	2,449,011	228	-	-	-
Mwatiko	16	159,941	53	1	2,550	-	15	157,391	53
Kambare	19	156,767	27	19	156,767	27	-	-	-
Aina nyingine	6	834,250	3	6	834,250	3	-	-	-

Ujumbe Muhimu: Matokeo yanaonesha kuwa, idadi ya kaya zinazojihusisha na ufugaji samaki zimeongezeka kutoka kaya 10,794 Mwaka 2007/08 hadi kaya 26,662 Mwaka 2019/20.

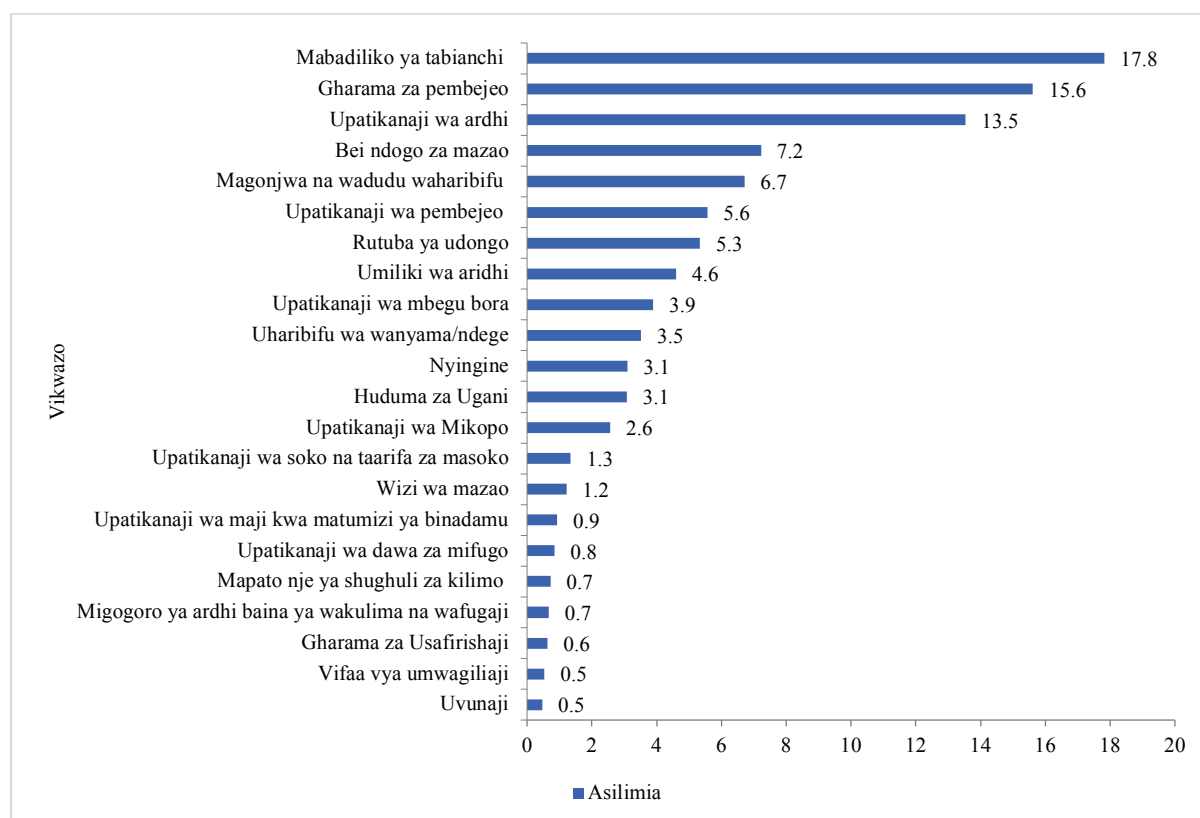
Uhusiano wa Kisera:

- Ongezeko la idadi ya kaya zinazojihusisha na ufugaji wa samaki linaashiria kuwepo kwa manufaa ya muda mrefu ya kuboresha usalama wa chakula na lishe katika ngazi ya kaya.
- Ongezeko kubwa la idadi ya kaya zinazofuga samaki linatoa fursa ya uwekezaji wa viwanda vya kuzalisha vyakula kwa ajili ya samaki wafugwao. Vyakula hivyo kwa sasa huagizwa kutoka nje ya nchi na hivyo kuongeza gharama za uzalishaji

4.0 Vikwazo Katika Sekta ya Kilimo Tanzania

Matokeo ya Sensa yanaonesha kuwa, kaya nyingi zilikutana na vikwazo mbalimbali katika Mwaka wa Kilimo 2019/20. Kati ya vikwazo vingi vilivyoripotiwa, baadhi ya vikwazo vikubwa muhimu vilivyoripotiwa na kaya katika shughuli za kilimo ni mabadiliko ya tabianchi (ukame, mafuriko; asilimia 17.8), gharama za pembejeo (asilimia 15.6), upatikanaji wa ardhi (asilimia 13.5), bei ndogo za mazao (asilimia 7.2), magonjwa na wadudu waharibifu (asilimia 6.7), upatikanaji wa pembejeo (asilimia 5.6) na rutuba ya udongo (asilimia 5.6) (Kielelezo Na. 4.1).

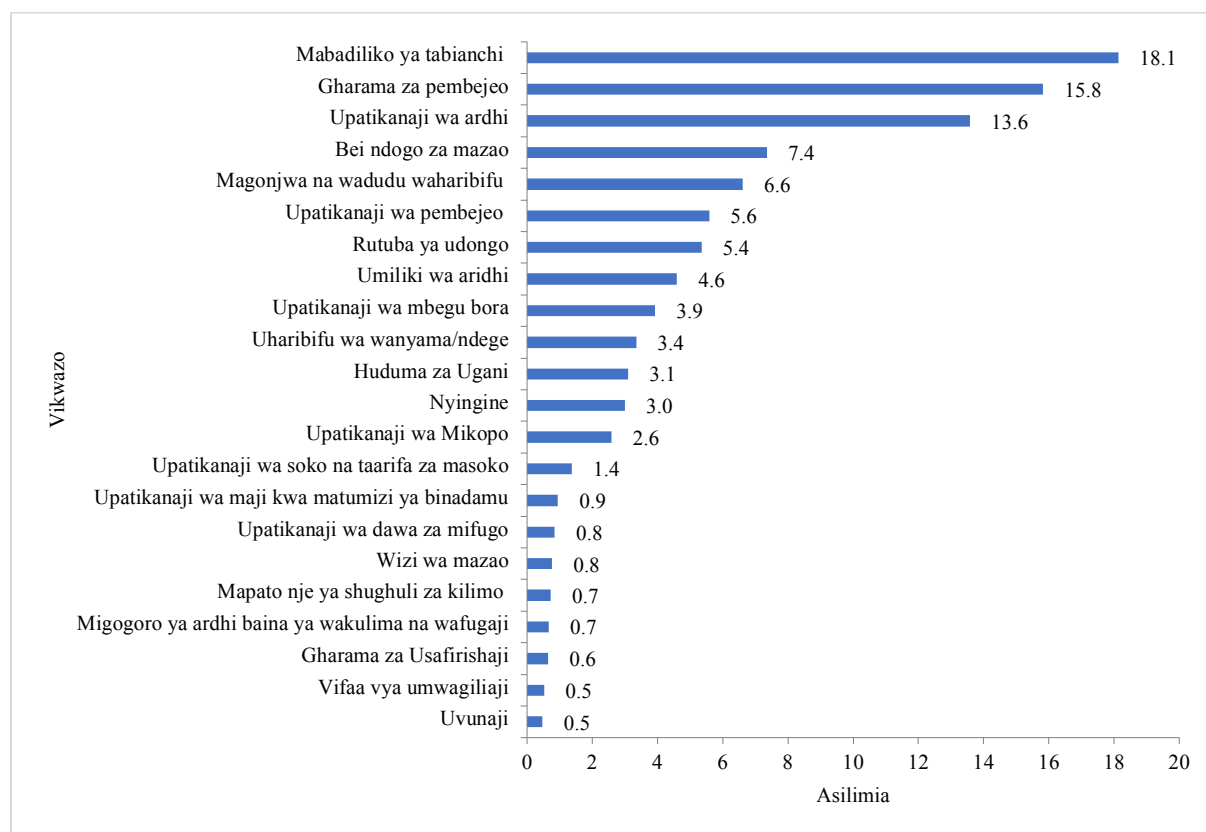
Kielelezo Na. 4.1: Asilimia ya Vikwazo Vikuu Katika Sekta ya Kilimo Vilivyoripotiwa na Kaya kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania

4.1 Vikwazo katika Kilimo, Tanzania Bara

Kwa Tanzania Bara, matokeo yanaonesha kuwa, mabadiliko ya tabianchi (ukame, mafuriko; asilimia 18.1) yaliathiri kwa kiasi kikubwa shughuli za sekta ya kilimo, ikifuatiwa na gharama za pembejeo (asilimia 15.8), bei ndogo za mazao (asilimia 7.4), upatikanaji wa ardhi (asilimia 13.6), bei ndogo za mazao (asilimia 7.4), magonjwa na wadudu waharibifu (asilimia 6.6), upatikanaji wa pembejeo (asilimia 5.6) na rutuba ya udongo (asilimia 5.4) kama ilivyobainishwa katika Kielelezo Na. 4.2.

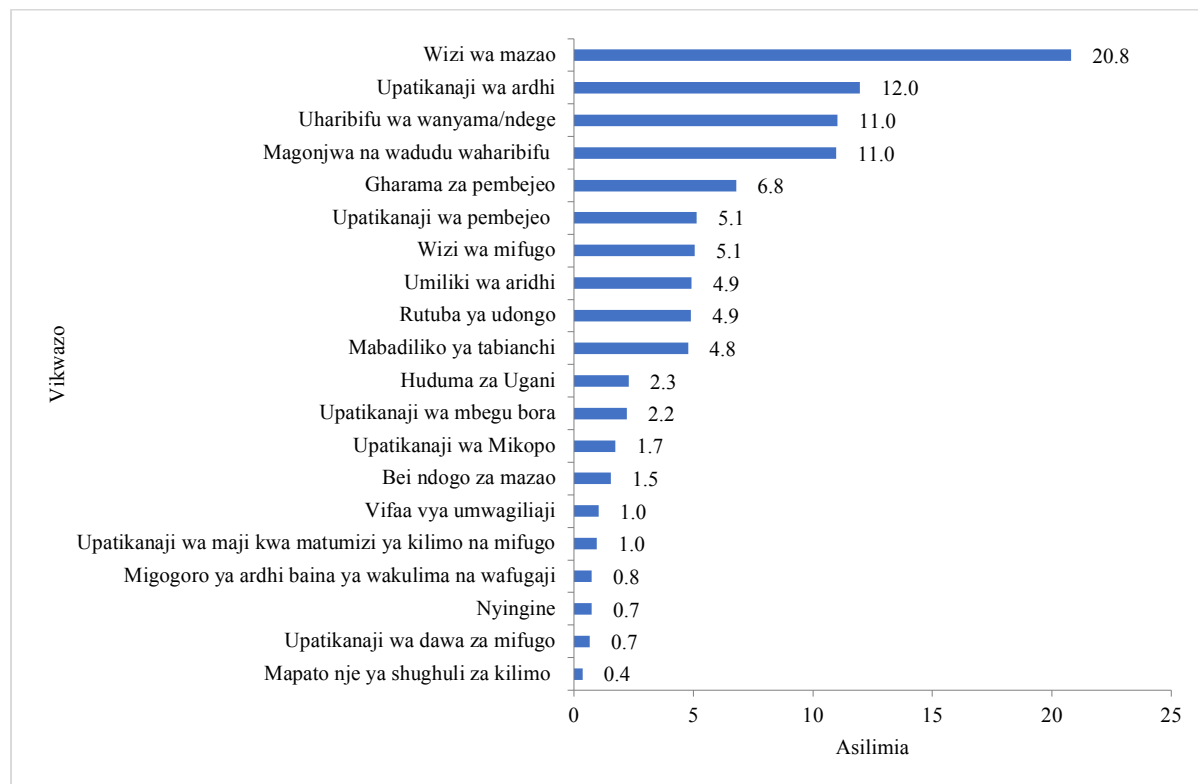
Kielelezo Na. 4.2: Asilimia ya Vikwazo Vikuu Katika Sekta ya Kilimo Vilivyoripotiwa na Kaya katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania Bara

4.2 Vikwazo katika Kilimo, Tanzania Zanzibar

Kwa upande wa Tanzania Zanzibar, matokeo ya Sensa yanaonesha kuwa, wizi wa mazao (asilimia 20.8) ni kikwazo kikubwa kilichoathiri shughuli za kilimo kwa mwaka wa kilimo 2019/20, ikifuatiwa na upatikanaji wa ardhi (asilimia 12.0), uharibifu wa wanyama/ndege (asilimia 11.0), magonjwa na wadudu waharibifu (asilimia 11.0), gharama za pembejeo (asilimia 6.8), upatikanaji wa pembejeo (asilimia 5.1) na wizi wa mifugo (asilimia 5.1), (Kielelezo Na. 4.3).

Kielelezo Na. 4.3: Asilimia ya Vikwazo Vikuu Katika Sekta ya Kilimo Vilivyoripotiwa na Kaya katika Mwaka wa Kilimo 2019/20, Tanzania Zanzibar

Ujumbe Muhimu: Mabadiliko ya tabianchi yanaonekana kuwa ni changamoto kubwa inayoikabili sekta ya kilimo kwa Tanzania Bara ikifuatiwa na gharama za pembejeo ikilinganishwa na Zanzibar ambayo inakabiliwa na changamoto kubwa za wizi wa mazao na uhaba wa ardhi.

Uhusiano wa Kisera:

- Mabadiliko ya tabianchi yataendelea kuathiri sekta za mazao na mifugo na hivyo kupungua kwa tija katika uzalishaji. Hivyo, kuendeleza kilimo kinachohimili mabadiliko ya tabianchi, kilimo cha umwagiliaji na utafiti na matumizi wa mbegu zinazohimili mabadiliko ya tabianchi ni muhimu.
- Kutokana na uhaba wa ardhi uliopo Zanzibar, ni muhimu kutoa kipaumbele kutumia eneo dogo kwa kuongeza uzalishaji.

5.0 Hitimisho

Sehemu hii inalenga kutoa ujumbe muhimu kati ya maeneo mengi yaliyojadiliwa kwenye sehemu ya matokeo muhimu. Utekelezaji wa matokeo haya kwa watunga sera ni muhimu kuzingatiwa katika mipango ya maendeleo na kupitia upya sera za kisekta. Maeneo muhimu yakuzingatiwa ni pamoja na: -

- (i) Kilimo kimeendelea kufanywa kwa kiasi kikubwa na wakulima wadogo kwenye maeneo yote ambayo ni uzalishaji wa mazao, ufugaji wa mifugo na samaki kwa tija ndogo na uzalishaji umeongezeka kwa sababu ya upanuzi wa eneo linalolimwa,
- (ii) Tija ya uzalishaji kwa wakulima wakubwa ni kubwa, na katika mnyororo wa thamani wanapata mara mbili zaidi ya wakulima wadogo, na
- (iii) Mabadiliko ya hali ya tabianchi imeripotiwa kuwa ni moja ya kikwazo kikuu kwa sekta ya kilimo.

Maeneo haya yote yanahitaji uwepo wa sera madhubuti zitakazopunguza upanuzi wa ardhi kwa kuongeza tija ya uzalishaji, ikiwa ni sambamba na kukabiliana kwa kupunguza athari za mabadiliko ya tabianchi.

Ripoti hii inatoa muhtasari wa viashiria muhimu vya Sensa ya Taifa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi ya Mwaka 2019/20. Uchambuzi wa kina wa viashiria vya Kilimo, Mifugo na Ufugaji Samaki utapatikana katika Ripoti Kuu ya Sensa (Kwa Sekta za Mazao na Mifugo na Ufugaji wa Samaki). Takwimu zote muhimu zitahifadhiwa na kuwekwa kwenye Majedwali (Table Retrieval System - TRS) na kupatikana kwenye tovuti za Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS) na Ofisi ya Mtakwimu Mkuu wa Serikali ya Mapinduzi, Zanzibar (OCGS).

Viashiria Muhimu vya Sensa ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi kwa Mwaka wa Kilimo 2019/20

VIASHIRIA	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Kaya za Kilimo kwa Shughuli za Kilimo			
Mazao tu (%)	64.9	64.9	64.2
Mazao na Mifugo (%)	33	33	34.6
Mifugo tu (%)	2	2	1.2
Ufugaji wa Samaki tu (%)	0.01	0.01	0.0
Ufugaji wa Kuhamahama (%)	0.02	0.02	0.0
Tija za Uzalishaji wa Mazao ya Msimu			
Tija ya Mazao Makuu ya Nafaka			
Mahindi (tani/hekta)	1.5	1.5	1.9
Mpunga (tani/hekta)	2.3	2.3	2.1
Mtama (tani/hekta)	1.3	1.3	0.9
Uwele (tani/hekta)	1.1	1.1	2.4
Ulezi (tani/hekta)	1.2	1.2	-
Ngano (tani/hekta)	1.2	1.2	-
Shayiri (tani/hekta)	1.3	1.3	-
Tija ya Mazao Makuu ya Mikunde			
Maharage (tani/hekta)	0.9	0.9	1.6
Kunde (tani/hekta)	2.6	2.6	2.8
Choroko (tani/hekta)	0.4	0.4	0.4
Tija ya Mazao Makuu ya Mizizi			
Mihogo (tani/hekta)	7.9	8.4	5.2
Viazi vitamu (tani/hekta)	2.1	2.0	11.0
Viazi Mviringo (tani/hekta)	6.0	6.0	-
Magimbi (tani/hekta)	1.6	1.5	2.1
Tija ya Mazao Makuu ya Mbegu za Mafuta			
Mbegu za alizeti (tani/hekta)	1.0	1.0	-
Mbegu za Ufuta (tani/hekta)	0.3	0.3	-
Mbegu za Karanga (tani/hekta)	1.3	1.3	0.7
Tija la Zao Kuu la ya Biashara la Msimu			
Pamba (tani/hekta)	1.3	1.3	-
Uzalishaji wa Mazao Makuu ya Biashara			
Kahawa (tani)	82,478	82,478	-
Chai (tani)	66,540	66,540	-
Karafuu (tani)	3,364	926	2,438
Koroshu (tani)	391,119	391,110	9
Eneo			
Eneo lililolimwa (hekta)	13,750,597	13,565,319	185,278
Eneo lililopandwa (hekta)	11,765,077	11,639,063	126,014
Eneo lililomwagiliwa (halijumlishi skimu za umwagiliaji) (hekta)	289,381	272,897	16,484
Eneo lililopandwa na mbegu za asili (hekta)	10,451,688	10,325,036	126,654
Eneo lililopandwa na mbegu za bora (hekta)	2,751,386	2,717,036	34,350
Eneo lililopandwa na mbegu za bora na asili (hekta)	339,179	319,961	19,216
Eneo lililowekwa mbolea (hekta)	2,762,729	2,722,709	40,020
Eneo lililowekwa mbolea ya asili (hekta)	1,673,211	1,655,311	17,900
Eneo lililowekwa mbolea za viwandani (hekta)	1,089,517	1,067,398	22,119

VIASHIRIA	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Idadi ya Kaya zilizojihusisha na Uchakataji wa Mazao kwa Zao			
Mahindi	706,602	706,262	340
Mpunga	193,462	174,282	19,180
Mtama	39,517	39,517	-
Mihogo	48,524	47,293	1,231
Kahawa	7,938	7,938	-
Korosho	2,939	2,939	-
Alizeti	113,289	113,289	-
Ufuta	1,267	1,267	-
Karanga	6,758	6,758	-
Nazi	597	128	469
Matumizi ya Zana za Kilimo			
Idadi ya Matrekta na Wanyamakazi Waliomilikiwa na Kaya			
Matrekta	105,403	105,403	-
Matrekta madogo ya mkono	94,814	94,403	411
Wanyama kazi	5,172,067	5,169,433	2,634
Eneo lililolimwa kwa Matrekta na Wanyamakazi (Hekta)			
Matrekta	1,500,654	1,497,975	2,679
Matrekta madogo ya mkono	142,080	141,914	166
Wanyama Kazi	4,196,023	4,194,629	1,395
Huduma za Ugani			
Kaya zilizopata huduma za ushauri wa ugani kuhusu mazao (%)	7.0	6.9	10.1
Kaya zilizopata huduma za ushauri wa ugani kuhusu mifugo (%)	9.1	10.0	10.5
Idadi ya Mifugo kama ilivyokuwa tarehe 1 Agosti 2020			
Ng'ombe	33,928,391	33,657,393	270,998
Mbuzi	24,568,396	24,456,773	111,623
Kondoo	8,516,990	8,516,056	934
Nguruwe	3,208,495	3,206,286	2,209
Kuku	87,659,580	83,895,395	3,764,184
Njia za Utambuzi wa Ng'ombe unaotumiwa na Kaya			
Kupiga Chapa (%)	48.1	49.2	0.3
Rangi (%)	35.4	33.5	95.4
Koo za Ng'ombe (%)	3.1	3.2	0.9
Kutoboa Masikio (%)	8.9	9.1	0.2
Hereni (%)	2.5	2.5	0.8
Uzalishaji wa Maziwa kwa Mwaka			
Ngo'mbe (lita)	3,130,774,084	3,092,603,992	36,710,092
Mbuzi (lita)	25,690,876	25,576,456	114,420
Njia Zinazotumiwa na Kaya Kuthibiti Wadudu Waletao Magonjwa kwa Mifugo			
Kuzuia kupe kwa Ng'ombe, Mbuzi na Kondoo			
Kunyunyizia (%)	72.4	72.2	79.9
Josho (%)	21.0	21.5	6.7
Kupaka dawa uti wa mgongo (%)	1.9	1.6	12.0
Kinga za kuku kwa magonjwa			
Mdondo/Mahepe/Kideri (%)	50.9	52.2	21.2
Gumboro (%)	11.3	11.2	13.3
Ndui (%)	15.5	15.7	11.2
Ufugaji wa Samaki			
Idadi ya Samaki/Vifaranga Waliopandikizwa			
Sato/perege	44,407,327	44,407,327	-
Mwatiko	234,723	61,437	173,286
Kambare	4,705,170	4,705,170	-
Aina nyingine	32,421	32,421	-
Uzalishaji wa Samaki (tani)			

VIASHIRIA	Tanzania	Tanzania Bara	Tanzania Zanzibar
Sato	10,510	10,510	-
Mwatiko	24	13	11
Kambare	1,374	1,374	-
Aina Nyingine	719	719	-
Vikwazo Vikuu Vinavyowakabili Wakulima Wadogo			
Wizi wa mazao (%)	1.2	0.8	20.8
Upatikanaji wa dawa za mifugo (%)	0.8	0.8	0.7
Migogoro ya ardhi baina ya wakulima na wafugaji (%)	0.7	0.7	0.8
Upatikanaji wa mikopo (%)	2.6	2.6	1.7
Huduma za ugani (%)	3.1	3.1	2.3
Vifaa vya umwagiliaji (%)	0.5	0.5	1.0
Uharibifu wa wanyama (%)	3.5	3.4	11.0
Upatikanaji wa mbegu bora (%)	3.9	3.9	2.2
Upatikanaji wa pembejeo (%)	5.6	5.6	5.1
Umiliki wa ardhi (%)	4.6	4.6	4.9
Rutuba ya udongo (%)	5.3	5.4	4.9
Wadudu waharibifu na magonjwa (%)	6.7	6.6	11.0
Bei ndogo za mazao (%)	7.2	7.4	1.5
Upatikanaji wa ardhi (%)	13.5	13.6	12.0
Gharama za pembejeo (%)	15.6	15.8	6.8
Mabadiliko ya tabianchi (%)	17.8	18.1	4.8

